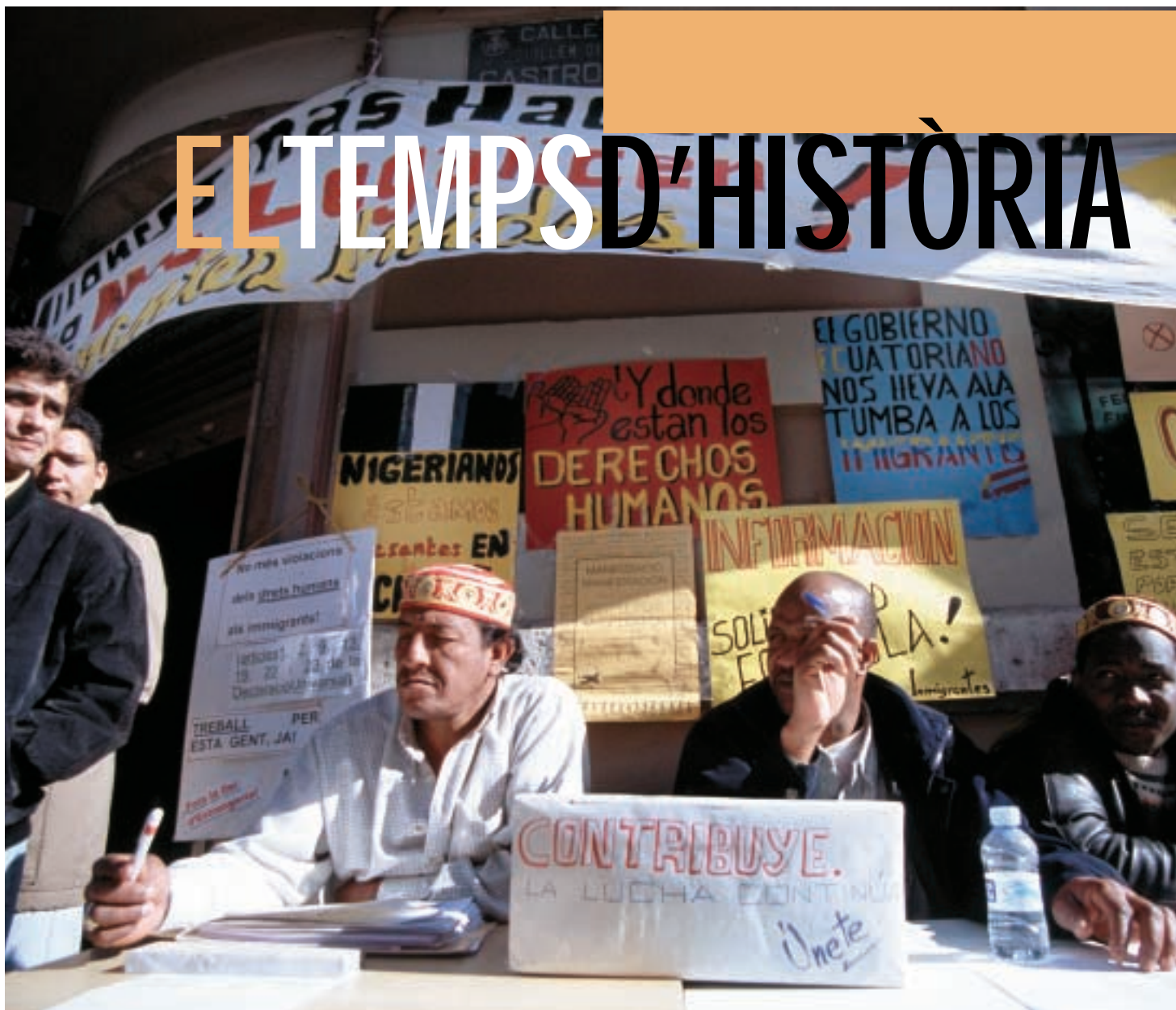

EL TEMPS D'HISTÒRIA

La migració, un problema actual?

Al llarg de la seua història, els Països Catalans han estat sotmesos a complexos corrents migratoris. Per això, aquest mes de maig, EL TEMPS d'Història vol entendre i emmarcar les migracions actuals dintre de la nostra història.

Les següents pàgines analitzen l'època medieval, caracteritzada en part per les conquestes de València i Mallorca, l'època moderna, amb els desplaçaments de treballadors provinents de França, i el conjunt de migracions del segle XX.

Vergonya

O rwell tenia raó. Ha calgut esperar al 2001, però el Gran Germà s'ha destacat amb una declaració inequívoca: "La nostra no va ser mai llengua d'imposició, sinó de trobada; no es va obligar mai ningú a parlar en castellà; van ser els pobles més diversos els qui van fer seu, per voluntat libèrrima, l'idioma de Cervantes." La manipulació històrica no és un exercici d'abans d'ahir. De sempre ens havíem acostumat a allò que la història l'escriuen els vencedors. Però la manipulació del passat recent, quan hi ha milions de testimonis vius que poden explicar, per experiència en pròpia pell –als Països Catalans, a Euskal Herria, a Galícia o a l'anomenada Amèrica hispana–, allò que realment va passar, constitueix un exercici de gosadia i de barra sense precedents. El programa goebbelsià aplicat pel PP per negar les evidències, esborrar el passat immediat o llunyà i manipular el present s'ha superat a si mateix. Ni el mateix Tomás de Torquemada, fundador de la Santíssima Inquisició, no ho hauria pogut fer millor.

D'ençà de l'arribada al poder del PP, la història ha esdevingut una arma política de primeríssima magnitud. S'han esmerçat milions a refer les històries de Carles V, Felip II, Felip V i l'Espanya imperial. Enfront de la llegenda negra, s'ha creat una llegenda rosa. Ara resulta que la Inquisició era una mena d'institució de germanetes dels pobres, sense cap afany polític o repressiu. Que la passejada militar per Amèrica tenia tot just una voluntat altruista. I que els terços de Flandes repartien roses i clavells entre la població civil. Algú podria dubtar que els súbdits de la Corona d'Aragó vam rebre amb entusiasme la imposició de les lleis de Castella, "tan loables y plausibles en todo el universo"?

Mentrestant, la majoria popular –l'adjectiu ja constitueix una broma– s'apressa a aprovar medalles i homenatges per als torturadors del franquisme, però es nega a criticar el cop d'estat del general Franco o a donar ajuts econòmics i morals a les víctimes de la dictadura. I la ministra Pilar del Castillo continua endavant amb el seu projecte d'anorrear la història del batxillerat i d'imposar una visió única i acrítica de la seva Espanya de sempre –amb curioses connivències d'alguns diputats que es diuen catalanistes o d'esquerres.

Ens permetem de donar un consell als nostres lectors, tot creient que us serà útil per garantir la vostra salut mental. Llegiu, si us plau, *La persecució política de la llengua catalana*, de Francesc Ferrer i Gironès, un recorregut per la legislació imposada pels estats espanyol i francès d'ençà de 1700 –que hauria de ser completat amb un estudi sistemàtic de les disposicions provincials i locals de tot tipus.

...i gratitud

V am néixer el darrer novembre del mil·lenni passat, com un suplement de setze pàgines. Amb aquest exemplar, assolim ja les trenta-dues. Aquest enorme esforç editorial i humà ha estat possible gràcies al vostre suport. Per això, en iniciar aquesta nova etapa, ens pertoca en primer lloc de donar-vos les gràcies. Gràcies per seguir-nos amb fidelitat. Gràcies per fer-nos arribar les vostres opinions, suggeriments i crítiques.

Una nova etapa en que esperem poder comptar també amb vosaltres. EL TEMPS d'Història és un projecte nascut des de la comunitat historiogràfica amb voluntat de servei a la gent d'aquest país. Hi són presents la informació i la reflexió, el diàleg amb altres àmbits de la cultura i les referències a les novetats més immediates.

Amb vosaltres, aspirem a continuar explicant la història com va passar. I també a continuar fent història, és a dir, un diàleg reflexiu i útil entre passat, present i futur. Per molts anys, en vida vostra!

Sumari

- 38 **OPINIÓ**
S. Serra, P. Viciano
- 40 **CONNEXIONS**
La caputxinada va ser una trinxera,
Biel Mesquida
- 41 **ALMAGEST**
Sobre l'erudició, la saviesa, *Santiago Riera*
- 42 **APUNT**
Sant Jordi en la tradició valenciana,
Victor G. Labrado
- 45 **DOCUMENT**
La migració, un problema actual? *Fer, Enric Guinot, Valentí Gual, Antoni Sella*
- 57 **RODA EL MÓN**
La cova de l'Aragó,
Isabel Boj
- 61 **LLIBRES**
L'edició catalana de la història de la ciència,
Vicent L. Salavert
- 62 **L'APARADOR**
Una visió de la història social del catalanisme,
Santiago Izquierdo
- 63 **CERCLES D'ART**
'Nigra sum, sed formosa',
Xavier Barral i Altet
- 64 **AGENDA**
Homenatge a València,
Juli Capilla
- 65 **ESBÓS**
El Villalonga catalanista,
Miquel Payeras

DIRECCIÓ: AGUSTÍ ALCOBERRO, FERRAN GARCIA-OLIVER, ANTONI MARIMON.
COORDINA: LAIA CLIMENT.

PAU VICIANO

Mites i memòria

Imaginem per un moment que els ciutadans de Castella-la Manxa haguessen arribat al segle XXI sense saber qui era Cervantes, o que Carles V i Felip II els sonassen vagament a marques de conyac. O que ignorassen que el castellà també es parlava fora de la seua autonomia, en altres territoris peninsulars i fins i tot en unes regions remotes d'Amèrica. Probablement, els polítics i intel·lectuals de Madrid –o que viuen de cara a Madrid– no s'ho poden imaginar. Nosaltres sí. La “invenció” de la nació espanyola va acabar foragitant de la memòria pública els referents històrics –reis, literats, llengües, revoltes– que no podien encabir-se, ni amb calçador, en una genealogia nacional de motlle castellà. Si durant el segle XIX els venerables prohoms de la Renaixença –de la valenciana, però també de la catalana– van tractar de mobilitzar els Jaumes i Borrells per a ofrenar noves glòries a Espanya, durant el segle XX el corró del casticisme de la generació del 98 i companyia ja es va encarregar de posar les coses al seu lloc. La identitat espanyola que es va acabar de configurar en el tombant de segle tenia un encuny *mesetari* que va deixar de banda tota la quincalla perifèrica. El franquisme no va fer més que arrodonir, val a dir que amb mà de ferro, la versió més reaccionària d'aquest nacionalisme ètnic i excoent.

Amb la desaparició del règim franquista, l'espanyolisme explícit es va veure deslegitimat. Als Països Catalans, les noves institucions democràtiques iniciaven una tasca de recuperació –o de construcció, si es vol– d'una memòria històrica diferenciada del motlle uniformista que s'havia imposat fins aleshores. En línies generals, no es va tractar d'una revenja a base de substituir uns mites per uns altres, de descavalcar els conquistadors per a entronitzar els almogàvers. L'ús de la història que van

fer els anomenats “nacionalismes perifèrics”, almenys per aquesta banda de la Península, va ser més assenyat que el de l'adoctrinament espanyolista tradicional. Els senyals d'alarma, però, no trigaren massa. Amb l'arribada al poder de l'estat dels socialistes, sense menysprear-ne els avenços democràtics i socials, es va engegar una onada de neo-espanyolisme –ara desacomplexat i suposadament modernitzador– que no va dubtar a desempolsar els mites de l'Espanya eterna, començant per la “unitat

“El debat sobre la reforma de les humanitats deixa ben clar que les energies historicistes del nacionalisme espanyol encara no s'han esgotat”

nacional” dels Reis Catòlics i la Conquesta d'Amèrica, i acabant per la glori-ficació dels Borbons. Més recentment, el govern de la dreta espanyola, que no veu la necessitat d'amagar les seues arrels franquistes, ha suposat l'inici d'una veritable croada historicista, que resuscita tota mena de glòries imperials al servei de la nova reconquesta d'Espanya per alliberar-la dels infidels i heretges nacionalistes (bascos i catalans). El Cid, Felip II, Carles V i fins i tot Cánovas del Castillo són exhumats, amb una legió d'herois i estadistes espanyols, per a afrontar el fantasma del separatisme.

Però al costat d'aquesta estratègia na-

cionalista de caire –diguem-ne– clàssic, se n'ha iniciat una altra de menys primària, capaç de suscitar l'aliança de l'esquerra espanyola i de la dreta més il·lustrada. Ara els historiadors i intel·lectuals més moderns reconeixen que la construcció de la nació espanyola es va fer a base de mites i de manipular la història, però que tot això ja és cosa del passat. D'alguna manera, la llista dels reis gots hauria estat un mal necessari per a arribar a un bé major: l'existència de la nació espanyola. A Espanya –diuen– avui dia l'únic nacionalisme en actiu és el perifèric, i per tant són els bascos i catalans els únics que encara recorren a l'anacronisme de mitificar la història. Evidentment, el debat sobre la reforma de les humanitats ja deixa ben clar que les energies historicistes del nacionalisme espanyol estan lluny d'haver-se esgotat. Però l'argument de fons és consistent: no es pot recórrer, ni en defensa pròpia, a un santoral simètric de mites històrics per avalar un projecte nacional tan legítim com l'oficial. Cosa que no vol dir que la història no tinga una funció política, però “política” en el sentit d'educar ciutadans crítics i capaços de copsar la complexitat del passat i del seu present. Aquesta funció alliberadora de la història no és monopoli –com voldrien alguns– de la història nacional d'Espanya, sinó que els valencians també tenim dret a mirar-nos –això sí, sense xovinismes ni glòries edulcorades– en l'espill del nostre propi passat. I per això saber que els Borgia italians són els Borja de Xàtiva és una manera necessària de començar.

El perill de caure en la mitificació sempre estarà present, però és el risc que cal assumir i conjurar. Perquè, en definitiva, ni el record ni l'oblit són processos espontanis ni políticament innocents.

Doctor en història medieval

SEBASTIÀ SERRA

Els estudis sobre la contemporaneïtat a Mallorca

A Mallorca, des dels anys 80 ben començats un col·lectiu de persones que estudiàrem història, la majoria dels quals hem continuat fent recerca i docència, articularem un conjunt de seminaris, trobades, publicacions i altres activitats per tal d'analitzar i debatre l'evolució de la nostra societat contemporània. El nostre àmbit de treball ha estat durant aquests anys la història cultural, política i social, però indubtablement amb una base en la història econòmica i amb una interrelació entre els diversos aspectes que configuren l'esdevenir històric. Pens que la majoria d'homes i dones que hem participat en aquest projecte que s'ha anat vehiculant ho fèiem a partir d'un compromís amb el país, amb el nostre fet nacional, en definitiva, amb la nostra identitat.

En conseqüència, el passat, el present i el futur han estat i són presents d'una manera constant en el grup que s'ha articulat com a Grup d'Estudis de la Cultura, la Societat i la Política al món contemporani de la Universitat de les Illes Balears. Fa pocs mesos el grup com a tal ha vist publicada una feina de tres anys en un extens llibre de gairebé 700 pàgines amb el títol *El segle XX a les Illes Balears. Estudis i cronologia*. Han participat en aquest llibre 22 autors i autores.

Hem de destacar els treballs respecte al catolicisme social i al maurisme, les conseqüències de la Guerra de Cuba, l'emigració, la història de la premsa, el regionalisme i nacionalisme, la biografia i l'entramat econòmic i polític de Joan March Ordinas –Verga–, el moviment associatiu, història de la producció cultural i dels intel·lectuals, l'evolució des del decenni de 1920 a la Guerra Civil, el franquisme, l'oci a partir dels anys 60, el turisme com a fenomen globalitzador i la transició democràtica.

La nostra perspectiva és la d'analitzar els temes que tal vegada puguem anomenar centrals. Una de les qüestions a

ressenyar és que continuem pensant que cal fer història dels pobles de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, però també creïm que és important i necessari seguir amb el procés d'informació i de relació entre els diversos pobles de les Illes Balears. Partim com és evident de l'espai cultural comú amb Catalunya i País Valencià. A la nostra tasca han tingut molta d'importància recerques anteriors a les nostres i la feina de promoció realitzada per persones, com Bartomeu Barceló Pons, Josep Massot i Muntaner,

“El Grup d'Estudis de la Cultura, la Societat i la Política al món contemporani té present de manera constant l'esdevenir històric”

Miquel Duran Pastor, Pere Gabriel, Vicenç Maria Rosselló Verger, els cinc des de l'àmbit de la història i de la geografia humana. Hem esmentat persones que presentaren les seves recerques inicials i bàsiques des dels anys 60 fins als primers 70 referides al món contemporani i que han obert camins plurals i diversos. Amb el pas del temps i des d'una perspectiva rigorosa amb el coneixement però també amb la idea d'una difusió màxima va començar a aparèixer al final de 1988 una de les publicacions indispensables pel coneixement de Mallorca, la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, en la qual hi treballaren moltes de les perso-

nes que constituïen el Grup d'Estudi de la Cultura, la Societat i la Política al món contemporani.

En el si dels seminaris de moviments socials i ideologies que hem organitzat des de l'any 1986 fins a l'actualitat s'han debatut moltíssimes de les qüestions que configuren la nostra contemporaneïtat. A hores d'ara, s'ha romput la inèrcia de no abordar la història contemporània i la seva problemàtica. Una de les preocupacions que tenim és la de la difusió dels estudis i plantejaments. Moltes han estat i són les hores que hem dedicat a publicacions, cursos... i a la tasca a través de premsa, ràdio i televisió. Amb orgull hem de ressaltar la col·laboració en el suplement del diari *Baleares* de 1986 amb motiu del cinquantè aniversari de l'inici de la Guerra Civil, tema central a la Mallorca contemporània. També vàrem col·laborar intensament en el col·leccionable *Memòria Viva*, publicat entre el 1995 i el 1996 pels diaris *Última Hora* i *Diari de Balears*, analitzant la transició democràtica, però incloent-hi els antecedents i molts d'aspectes de l'etapa autonòmica.

La nostra tasca en diverses ocasions ha rebut el suport d'institucions, concretament l'Institut d'Estudis Balears i el Consell de Mallorca, que han permès, sobretot la primera, la realització de jornades d'estudis històrics i de publicacions diverses. De totes maneres, també hem de dir amb tota la sinceritat que molts pocs són els suports per a la recerca i sobretot per a la gent que ha acabat els seus estudis universitaris.

Hem de fer un esment final a la Xarxa d'Història Cultural de la Mediterrània i del Grup d'Estudis dels Intel·lectuals, coordinats pel professor Jordi Casassas Ymbert de la Universitat de Barcelona, i la tasca de Josep Termes Ardévol.

Professor d'Història Contemporània de la Universitat de les Balears

La caputxinada va ser una trinxera

El curs 1964-1965, aquell mallorquí nat a Castelló de la Plana que nomia Biel Mesquida i volia estudiar Biològiques i Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, va començar el primer curs de selectiu de ciències. A Manacor, el poble on va fer el batxiller al col·legi Ramon Llull, i a Palma, on va acabar preuniversitari, no havia entrat en contacte amb cap partit polític. La seva educació social i el fet de ser “de la ceba” –lluitador per la cultura catalana entesa en un sentit molt global– des que va tenir ús de raó, el llançaren a contactar amb els grups culturalers dels partits polítics d'esquerra, especialment els nacionalistes-marxistes-paisosocatalanescs, i amb les mogudes anarquistes de tanta tradició catalana. Emperò des d'aquell primer curs acadèmic en Biel va ser conseller de curs, la qual cosa li permetia grans quantitats de formació i d'informació clandestina. Aquells anys decisius va tenir molta de sort perquè no va ser detingut a la Via Laietana del torturador policia Creix (tots els d'aquell temps recorden que en Pere Quart feia befa al Creix dient-li: “Creix, creix però no et multipliquis.”), no va rebre massa hòsties de la porra dels grisos a les manifestacions i conserva com a ferida de guerra un xanxo a una mà que es va fer amb la punxa d'una barrera dels jardins de la universitat, quan fugia d'una entrada dels grisos a l'interior de l'*alma mater*, perquè el rector García Valdecasas els n'havia donat el vistiplau. El curs 1965-1966, tornà a ser conseller de curs de cultura. El sindicat d'estudiants es va convertir en una realitat. El segon trimestre en Mesquida va saber que el 9 de març de 1966 al convent de caputxins de Sarrià es faria l'assemblea constituent del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (l'“esdeub”, com li deien). Ell no hi podia anar perquè hi assistia només el delegat de curs.

PRESENCIA

Imatge de la caputxinada que recull el moment en què el provincial dels caputxins, Joan Botam, tornava al convent assetjat per la policia.

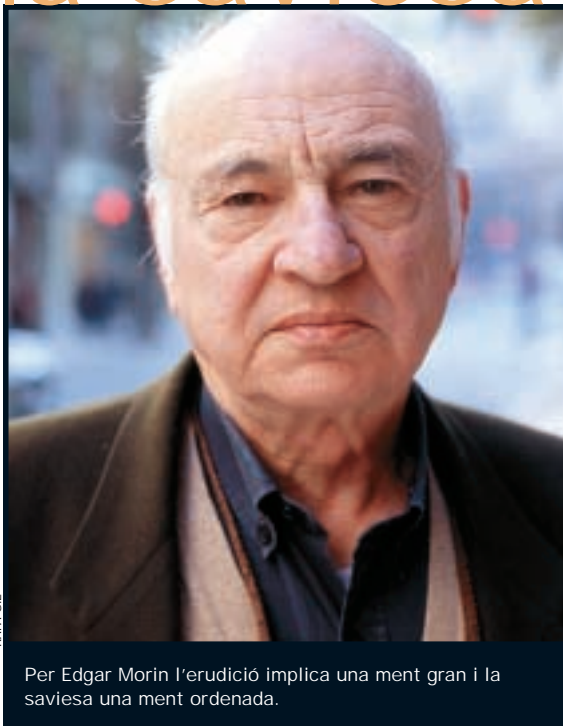
Va fer intents infructuosos. Hi varen ser presents 450 representants dels estudiants i professors i un bon grup d'intel·lectuals. La policia posà setge al convent. Aquells dos dies i dues nits els que eren defora no dormiren ni menjaren. S'organitzà un moviment de solidaritat ciutadana, catalana, espanyola i europea. Els noms de Salvador Espriu, Pere Quart, Jordi Rubió, Antoni Tàpies, José Maria Valverde, J. M. Castellet i Joaquim Molas i molts d'altres que formen una llista de més de cinquanta caps clars de la cultura donaren la volta al món i aconseguiren que es creàs una xarxa de missatges que denunciaven la dictadura franquista que ja començava a fer el bategot. Emperò feia servir la violència

perquè no podia consentir cap obertura, cap llibertat. La policia assaltà l'11 de març el convent, tothom es va haver d'identificar i es produïren interrogatoris i detencions. En Biel Mesquida recorda la caputxinada com una trinxera en la qual es va guanyar una batalla simbòlica. Molts foren els efectes benèfics en sectors tan vigilats com els eclesiàstics (manifestació de capellans pels carrers de Barcelona l'11 de maig de 1966) i els professionals (es crearen diversos grups democràtics i antifranquistes com el dels periodistes l'abril de 1966). La caputxinada, un fracàs històric convertit en victòria.

Biel Mesquida

Sobre l'erudició, la saviesa

Des de Montaigne, es considera necessari per al saber científic tenir no solament erudició sinó també saviesa, la qual, segons ell, incloïa un tipus de coneixement més ampli. La saviesa implica també la integració de la ciència dintre del nostre món.

Per Edgar Morin l'erudició implica una ment gran i la saviesa una ment ordenada.

na de felicitat (fins a on sigui possible) i de moralitat. Avui diríem que si l'erudició equival a informació, la saviesa equival a relacionar-la i aprehendre-la. A estructurar-la. Així, si l'erudició implica una ment gran, la saviesa implica una ment ordenada, tal com diu Edgar Morin.

En el camp científic aquesta singular dimensió de la saviesa adquireix un especial significat sobre el qual cal insistir. Expliquem-nos. No tan sols és imprescindible relacionar la informació (tenir una ment ordenada) sinó també incloure-la en un registre superior més ampli: aquell que ens ha de permetre d'interrelacionar tot allò que sabem del nostre camp

Fins no fa pas gaire la ciència no constituïa pas un impediment per a assolir el saber integrat. Tot i que la figura paradigmàtica en aquest sentit ha estat tradicionalment Leonardo da Vinci, m'atreveria a sostenir, de passada, que l'últim home que va aconseguir la integritat del coneixement va ser, però, Goethe. Tanmateix, ara això té poca importància puix és indiscutible que a mesura que s'ha fet més pertinent parlar de ciències que de ciència, a mesura que l'especialització s'ha imposat, la necessitat d'aprofundir en el coneixement en una direcció determinada s'ha presentat primer com a aconsellable i després com a necessària. Aquesta imprescindibilitat ha fet que se n'exclouessin altres sabers, tant científics com humanístics.

D'un tal fet sorgeix el famós i desgraciadament vigent problema de les dues (o moltes) cultures.

Però la nostra reflexió va més enllà.

Marc Terenci Varró va bastir la biblioteca de Juli Cesar, va escriure centenars de llibres –diuen–, una enciclopèdia sobre les arts liberals i vint-i cinc obres sobre lingüística. El gran Montaigne, quan se'n va assabentar, va restar impressionat. No podia ser d'una altra manera. Però tot seguit es va preguntar si Verró havia estat més feliç que d'altres que no eren tan *erudits*.

Que no pensi el lector que ara em despenjaré bescantant l'erudició. No. És més: qualsevol científic té ben clar –sobretot a l'actualitat– que ha d'acumular molt de saber (molta informació) en el seu cap (o tenir-la a mà en el seu ordinador) si vol fer alguna cosa en el camp que hagi escollit treballar. Ara bé, Montaigne considerava, a més de l'erudició, una altra categoria, *la saviesa*, que, segons ell, incloïa un tipus de coneixement més ample: el que ens permet comprendre el món i viure el millor possible la nostra vida. Una vida, deia, ple-

de treball no tan sols amb la resta de ciències més o menys involucrades sinó també amb la complexitat del món en què vivim. Dit d'una altra manera: integrar la ciència en la ciència i en el món en què ens ha tocat de viure. Això vol dir, ras i curt, que no podem negligir ni la filosofia ni la història ni l'ètica (de la ciència i del científic) ni les humanitats en general si volem veure-hi més enllà del nostre apèndix nasal. I, per afegit, aprendre a practicar la interdisciplinarietat (reunió de disciplines al voltant d'un tema), la pluridisciplinarietat (associació de matèries en un projecte comú) i la transdisciplinarietat (esquemes cognitius que, tals com vectors, travessen disciplines). Tot plegat vol dir que, a més de descompondre, cosa que ja sabem fer, hem d'aprendre a recompondre per tal d'obtenir una visió global, integral. Ara, per finir: ens cal aprendre a ser savis.

Santiago Riera

Sant Jordi en la tradició valenciana

La imatge de sant Jordi mai no ha tingut una especial fortuna entre els valencians i ha desaparegut en gran part del seu imaginari popular. Solament Alcoi i algun altre nucli han conservat l'afecte popular per aquest sant. Tanmateix, diferents retaules justifiquen la presència de sant Jordi en la batalla del Puig, entre d'altres, el més representatiu dels quals és el retaule atribuït a Marçal de Saix i conservat a Londres.

EDITORIAL 314

Detall del *Retaule de Sant Jordi* que Marçal de Saix va pintar cap al 1400. Aquí es distingeix la figura de Sant Jordi amb la creu vermella i la de Jaume I cobert de barres roges i grogues.

Històricament, sant Jordi no ha tingut una fortuna especial entre els valencians. Actualment, només a Alcoi i en algun nucli menor, com ara Banyeres de Mariola, conserva un elevat grau d'adhesió i afecte populars. Allí la bigarrada i suntuosa mímica dels moros i cristians re-

força o actualitza des de segles, cada abril, el valor i el significat del sant cavaller. Així, els canvis històrics ni ideològics no l'han afectat. En temps de la Segona República espanyola va adquirir gran fama un himne a sant Jordi que cantaven habitualment anarquistes i altres rojos:

Visca sant Jordi!
Visca el nostre Patró!
Perquè el nostre Patró
S'ha fet republicà:
en ves de matamoros
ara mata capellans.

Amb aquest meritori volantí ideològic, sant Jordi tenia el futur assegurat entre els alcoians. Els vencedors de la guerra, pocs anys després, van promoure un altre himne:

Tindràs, oh, sant Jordi!,
a Alcoi que tornar
i fer que renaixca
la fe i la pietat.

quasi excepció al País Valencià. I no deixa de ser estrany. En altre temps, la mateixa ciutat de València sembla haver estat un nucli bastant actiu de devoció i admiració per sant Jordi. Avui no en queda res i, oblidat de la capital, sembla natural que el sant haja també desaparegut en l'imaginari de gran part del país.

De fet, si a Alcoi, ciutat de la frontera, exposada a les envestides de l'Islam, segons una vella tradició, el sant guerrer havia hagut d'intervenir l'any 1276 per salvar-la dels atacs del temible al-Azraq, una altra tradició igualment antiga i venerable assenyalava una altra interven-

intervenció miraculosa, com sí que ho fa en el cas de Mallorca. "Diu el rei que, després de conquerir aquella ciutat, segons que els sarraïns nos contaren, deien que viren entrar primer a cavall un cavaller blanc ab armes blanques; e açò deu ésser nostra creença: que fos sent Jordi, car en hestòries trobam que en altres batalles l'han vist de crestians e de sarraïns moltes vegades".

És ben curiosa l'actitud d'aquells musulmans vençuts de Mallorca, promovent la llegenda des de l'endemà de la seua derrota. Potser era una manera d'afalagar el vencedor i predisposar-se'l favorablement.

Les referències documentals a un semblant miracle en la conquesta de València són bastant més tardanes. Es pot assegurar, però, que a primeries del segle XV a la ciutat ja s'havia consolidat i divulgat la fama certa del suport de sant Jordi als avantpassats conqueridors. Així ho testimonien tant un magnífic retaule gòtic atribuït a Marçal de Saix i datat entre el 1400 i el 1410, com un expressiu sermó conservat de sant Vicent Ferrer, predicant a la plaça de la Seu l'any 1413.

Com a conseqüència del secular saqueig del patrimoni artístic valencià, el retaule de Marçal de Saix és avui molt lluny del seu lloc d'origen, a Londres, exposat al Victoria and Albert Museum. És, doncs, mal conegut dels actuals valencians. De qualitat pictòrica molt remarcable, representa, entre altres escenes més tòpiques, una batalla violentíssima entre una host cristiana i una altra d'islàmica. Sant Jordi, assenyalat amb la preceptiva creu vermella sobre camp blanc, i un altre guerrer, coronat i cobert de barres roges i grogues, tots dos a cavall, ataquen costat per costat, tallant i punxant enemics en disputada competència. El company de sant Jordi només pot ser, evidentment, el rei Jaume i el fet representat no pot ser sinó la batalla del Puig.

El retaule presidia la capella del Centenar de la Ploma, companyia de cent ballisters instituïda pel rei Pere el Cerimoniós el 3 de juny de l'any 1365, en plena guerra amb Castella. Era una milícia ciutadana, distingida guàrdia d'honor de la senyera. Posteriorment, als cent ba-

Part de la còpia del retaule de Marçal de Saix on l'escena apareix hàbilment retocada. Els senyals del cos de Jaume I en l'original han estat substituïts per la creu roja de Sant Jordi.

A Alcoi, doncs, contra sant Jordi, ningú no pot tindre raó. De bona fe, irònicament o amb mala intenció, el sant patró és irrenunciable. Si algú amollava la bandera de sant Jordi, se sabia desqualificat, exclòs dels bons, un ciutadà incomplet. El prodigiós èxit històric i popular de sant Jordi a Alcoi, però, és una

ció del mateix sant a la batalla del Puig de Santa Maria, l'any 1237, a partir de la qual el rei Jaume I va quedar en molt bona posició per a intentar l'assalt final a València. *El Llibre dels fets*, la detallada crònica dictada pel rei Conqueridor, parla a bastament dels dos fets d'armes, a Alcoi i al Puig. Ara bé, no parla de cap

llesters originals s'hi van afegir companyies de cavall i d'arcabussers. Es va dissoldre després de la batalla d'Almansa, per ordre del rei Felip V.

Si bé sant Jordi tenia, des del segle XIII, sota la seua advocació una de les primitives parròquies de València, sembla que la devoció no hi va arrelar, perquè ben prompte l'hi va substituir el crist dit del Salvador, que encara dóna nom actualment a la mateixa església. Per tant, el nucli si no únic, almenys principal, des del qual es va promoure la devoció i la llegenda valenciana de sant Jordi sembla haver estat el Centenar de la Ploma. Constituïda la companyia de ballesters en confraria de sant Jordi des de 1371, mig segle després va encomanar a Marçal de Saix el notable retaule que avui és la més antiga documentació coneguda de la intervenció del sant cavaller a favor dels lluitadors del Puig. Aquella magnífica pintura devia impressionar els coetanis. Fins a nosaltres han arribat un parell de mostres del ressò que va aconseguir, totes dues de la primera

meitat del XV: un retaule conservat al museu de Xèrica, degut a algun deixeble de Marçal de Saix, i una il·lustració del miniaturista Leonard Crespí, continguda en un famós *Llibre d'hores del rei Alfons el Magnànim*, que s'inspiren directament en l'escena en què Marçal de Saix va imaginar la batalla del Puig.

El sermó conservat de sant Vicent sobre sant Jordi, es produïa en aquell context. Entre la compacta multitud que es va congrega a la plaça de la Seu de València per escoltar-lo el dia 25 d'abril del 1413, molts dels oients devien conèixer i admirar el retaule del Centenar de la Ploma. "Esta solemnitat anual que es fa de mossényer sent Jordi —va dir el predicador com a introducció— és per les grans ajudes que féu en la conquesta de la ciutat e regne de València, e per ço serà lo sermó de sent Jordi." I no en diu més. Com si fóra una cosa massa sabuda. Al llarg del sermó, sant Vicent parlà de la lluita de sant Jordi amb el drac, del

Miniatura de Leonard Crespí representant també la batalla del Puig, prova de la influència del retaule de Marçal de Saix.

seu martiri i de les seues virtuts, però no hi va fer cap més referència a la història local. Els vicis i virtuts dels cavallers valencians ocuparen tots els seus esforços. Al ulls de sant Vicent, comparats amb el sant model de cavallers que era sant Jordi, els cavallers coetanis eren uns mal deixebles. El sacre orador va posar aquest final impagable a la lluita del sant amb el drac: salvada la princesa, davant aquell cavaller tan valerós, podeu pensar que la donzella diria al pare: 'pare, io me tindria per arreada que fos mon marit.' Dix lo rei: 'cavaller, io la't do per muller, e lo regne meu.' E dix sent Jordi: 'Dóna-la a Jesu Crist, que ell l'ha deslliurada, que no io.'" I conclou sant Vicent: "Així no li anava lo cor a luxúria ne carnalitat. Quants cavallers hi ha que, si la trobassen, dixessen: 'io us delliuraré del drac de l'estany, mas venits-ne ab mi, e io seré lo drac que us devoraré'."

La devoció a València per sant Jordi sens dubte es va mantindre ben viva du-

rant el segle XV i, a mitjan segle XVI, el govern de la ciutat encara va erigir una ermita prop del Puig de Santa Maria, al lloc on se suposava que s'havia esdevingut el bèl·lic miracle, decidiu per als futurs valencians. La història del santuari resumeix bastant bé l'evolució i l'oblit que entre els valencians va experimentar la figura de sant Jordi: a primeries del XIX era una pura ruïna. Restaurat l'any 1926, ni les autoritats municipals ni els valencianistes de l'època no van aconseguir concentrar al seu voltant un mínim d'entusiasme popular. Molt poc després esclatava la guerra i el renovat valencianisme dels anys seixanta quedava molt lluny d'un sant que només podia percebre en el seu vessant més genocida i colonialista. Poc més tard, l'ecologisme veuria en el drac una simpàtica espècie a protegir. El bon nom i la màgia protectora de sant Jordi, entre els valencians i valencianes laics i d'esquerres, és difícil de restaurar. Té ja mal pedaç. Des de l'altre cantó de l'espectre ideològic el panorama tampoc no és més divertit. Des de fa uns anys, a la Seu de València, sens dubte amb el consentiment del capítol catedralici, a la capelleta que, rere l'absis i oberta al carrer, segons la tradició es va celebrar la primera missa després de l'entrada de Jaume I a la ciutat, s'hi exposa una còpia de la taula realitzada per Marçal de Saix. L'escena apareix hàbilment retocada respecte de la que es pot veure en l'original conservat al Victoria and Albert Museum: el cap de sant Jordi ha estat transferit al cos del rei, i viceversa. Els senyals que cobrien el cos i el cavall del rei Jaume, unes eloqüents bandes roges i grogues sense cap altre afegit, han estat substituïts pels atributs de sant Jordi: la creu vermella sobre camp blanc. El resultat és probablement únic en el món: un sant Jordi duplicat que, si l'Església té doctors, podrien decidir si és o no herètic.

Víctor G. Labrado

Les migracions medievals als Països Catalans

Tot i que l'època medieval es caracteritza generalment per ser un temps d'immobilitat humana, a poc que analitzem aquest període es detecta un escenari força més complex pel que fa a migracions. Des de la lluita dels regnes feudals contra Al-Andalus fins a la reconquesta de les terres de Mallorca i el País Valencià.

Sembla una opinió considerablement estesa entre la gent el que l'època medieval va ser un temps d'immobilitats humanes, en què, per regla general, les persones no viatjaven, no sortien del llogaret o poble on hi havien nascut i vivien durant tota la seua vida, sense més horitzó que el de les muntanyes que envoltaven les seues cases i camps. La idea d'un camperolat en la societat, unit a la terra que conreava fins i tot de vegades de manera més que voluntària –pensem en les remences–, ha fet considerable fortuna en els imaginaris col·lectius de la nostra societat actual.

Açò en part és cert perquè, com és natural, podríem assenyalar multitud de casos de famílies que es mogueren en la seua vida quotidiana, a tot estirar, en un àmbit geogràfic d'uns pocs quilòmetres al voltant de la seua casa. A poc, però, que comencem a fixar-nos en el detall de la realitat social anirem detectant un escenari força més complex, variat i, sens dubte, més mòbil. Pensem, per exemple, en la diversitat de grups socials que configuraven l'univers de la societat medieval, cas de les comunitats jueves pressionades periòdicament ací i allà i obligades a marxar a altra ciutat o regne; pensem també en el cas de certs oficis per natura i necessitat viatgers: mercaders, pastors, traginants, mariners o almogàvers llogats per a la guerra a la millor oferta; i, evidentment, els grans moviments de població dels temps medievals producte de les conquestes i expansions dels regnes, dels quals ens és el

més proper el cas de la península Ibèrica. La secular lluita dels regnes feudals contra Al-Andalus va ser, des del segle X, motiu de migracions nord-sud en l'àmbit de les diverses monarquies, des de Portugal fins a Catalunya passant per Lleó, Castella i l'Aragó.

Tot i això, cal fer-ne algunes matisacions complementàries. L'època medieval és molt extensa cronològicament i no és el mateix l'alta edat mitjana, entre els segles V a X, que la baixa edat mitjana, del segle XI al XV. Les realitats de les migracions medievals foren diverses, plurals, tant a Europa com a la península Ibèrica estricta. En els segles més antics podem recordar el pas i assentament puntual al territori de la Tarraconense en temps tardoromans, segles IV al VI, de reduïts contingents dels pobles germànics que es traslladaven arreu de l'antic Imperi Romà.

En la mateixa direcció, si bé amb evidents diferències socials, caldria considerar l'arribada dels musulmans a partir del 711 a la península Ibèrica, els quals també s'assentaren políticament des d'Oriola fins a Narbona. Aquesta conquesta islàmica va provocar unes migracions cap al nord que, per ser tan antigues, ens són mal conegudes a nivell concret sobre quins grups humans s'instal·laren a les nostres terres així com el volum quantitatiu que representaven. Es parla de grups clànics musulmans d'origen oriental, d'Egipte, Síria, Palestina i la mateixa Aràbia, però també s'ha documentat amb força els darrers anys la importantíssima participació en aquella

INFORMACIÓN Y REVISTAS

La secular lluita dels regnes feudals contra Al-Andalus va ser des del segle X motiu de migracions entre el nord i el sud. En la imatge de dalt, els cavallers àrabs es preparen armes i cavalls per a conquerir la península.

migració de grups berbers procedents del Magrib i que serien els que deixaren una petjada més definitiva en la construcció social del món andalusí a les nostres terres.

De fet, l'impacte de l'emigració islàmica altmedieval, entre els segles VIII i X, s'estengué de forma diferent entre unes zones i altres. El País Valencià, les Illes i bona part de la Catalunya Nova no sols foren l'escenari d'una migració humana que canvià la cultura, la religió, la llengua i les relacions socials, sinó d'una veritable reconstrucció del territori, del paisatge i de la societat producte d'aquesta arribada de grups humans diversos —orientals i berbers— però units per la religió islàmica. En canvi va ser diferent l'impacte d'aquesta migració sobre les terres de la Catalunya Vella, sobre el conjunt de les valls pirinenques.

Si bé durant algunes dècades s'hi instal·laren grups musulmans fins i tot a la mateixa Barcelona, el seu pas presencial fou més efímer i a finals del segle VIII es dibuixava un país incipientment feudal contraposat a les terres andalusines de més al sud del riu Llobregat.

Fins i tot no hauríem d'oblidar que aquesta conquesta i migració islàmica del set-cents va provocar una parcial migració de població cristianitzada, de cultura llatina, cap a les terres del nord del Pirineu. Són els *hispani* que la documentació altmedieval de les terres occitanes identifica puntualment ací i allà, tot i que és molt aventurat calcular-ne el pes demogràfic.

Més conegut i proper ens resulta el procés d'emigració i colonització en direcció oposada, cap al sud, que va encaixar-se als petits comtats catalans del Pi-

rineu i Prepirineu a partir del segle X aproximadament. És allò que la història tradicional va anomenar la "reconquesta" i el "re poblament", i que avui dia els historiadors preferim qualificar d'expansió territorial de la societat feudal i de colonització del territori andalusí. Un moviment que va esdevenir de llarga durada, que vertebrà bona part de la història de Catalunya del segle X al segle XIII i que va provocar notables i fonamentals moviments de població catalana cap a les terres situades més al sud, primer la Catalunya Nova i després Mallorca i el País Valencià.

Així doncs, podria parlar-se d'un primer període, entre el segle X i l'XI, en què, simultàniament a la construcció de la monarquia feudal dels comtes de Barcelona, va donar-se un moviment d'emigració de petits grups de camperols so-

EDICIONES PRIMERA PLANA

Imatge representant la conquesta de Mallorca pel rei Jaume I, fet que va propiciar, junt amb la conquesta de València, una de les més importants migracions de l'època medieval.

bre les terres de la Plana de Vic, el Berguedà i, amb el pas al segle XI, fins als límits del Penedès i l'Anoia. Aquelles emigracions, especialment les més antigues, tingueren un component notable d'iniciativa camperola; de grups familiars extensos que s'instal·laren més o menys lliurement sobre espais de bosc i zones no cultivades durant els darrers segles. Ells foren els fundadors dels primers assentaments cristians medievals en aquell territori de frontera enfront dels musulmans de les taifes de Lleida i Tortosa, tot i que en acabar el segle XI la majoria d'aquells primers colons que havien buscat un espai de major llibertat a la frontera, caigueren sota el poder feudal dels nobles i castells en plena revolta per estendre's les senyories feudals.

Un segon gran moment migratori cap al sud va tindre lloc en les dècades centrals del segle XII, arran de la conquesta de Tortosa (1148) i Lleida (1149) pel comte-rei Ramon Berenguer IV. Aquest va estendre enormement el territori sobre allò que començà a ser conegut com la Catalunya Nova, però, a diferència de l'etapa anterior, ara el protagonisme del control i ocupació de les terres el tingué el monarca i la noblesa, i va ser ells els que disposaren sobre si expulsaven o no els musulmans que hi vivien fins aquell moment. Així doncs, la conquesta de les

Els repobladors de Mallorca i València foren, en molts casos, membres fadrísters de les famílies camperoles, aquells que amb la consolidació del sistema de l'hereu, trobaren un futur en el seu establiment a les terres del sud

terres catalanes del sud va provocar un doble moviment d'emigració: dels sarraïns expulsats a la força cap a les terres valencianes, i de colons cristians atrets per la promesa dels repartiments de terres que començaren a fer-se per a poblar el territori, posar-ho en producció i, al mateix temps, permetre'n la defensa militar. D'altra banda, va ser ara quan es varen conquistar i repoblar dues grans ciutats d'origen islàmic, per la qual cosa podem parlar d'una emigració parcialment diferent: grups camperols preferentment cap a les zones rurals, mentre que Tortosa i Lleida atreïen un univers més complex: evidentment pagesos, però també artesans, mercaders, clergues, jueus i, és clar, alguns nobles.

El tercer gran període de les migracions baixmedievals tingué lloc durant el segle XIII, arran de les conquestes de Mallorca i València pel rei Jaume I. Es tracta d'un moviment colonitzador més semblant al de la Catalunya Nova i que ens és més conegut tant per l'augment de la documentació com perquè anaren creant-se noves institucions, com ara els municipis.

Així, entre els llibres del repartiment de Mallorca i València, les cartes de poblament, els pergamins de les institucions eclesiàstiques i la burocràcia reial i municipal, especialment per a Mallorca, ens podem fer una idea més clara de qui i com va emigrar durant aquell segle des de Catalunya fins als nous regnes creats pel monarca.

Com en el cas de Tortosa i Lleida, primer de tot varen donar-se expulsions i emigracions forçades d'una part considerable de la població islàmica, fet més marcat en el cas de les Illes; en segon terme, grups familiars camperols vers les àrees rurals, que s'assentaven tant sobre zones de senyoria com de reialenc; en tercer terme, una veritable diversitat de persones cap als nuclis urbans: sectors mercantils, artesanals, eclesiàstics, jueus...

L'estudi sobre el cas valencià dut a terme durant els darrers anys ens ha permès respondre alguns interrogants sobre qui eren i d'on venien aquells immigrants els quals hem batejat com "els fundadors del regne". Es pot constatar que, en línies generals, va ser una emi-

A l'esquerra, els sectors més actius dels entorns urbans emprendrien més fàcilment el viatge cap al sud. A la dreta, Jaume I preparant la conquesta de València, on es van instal·lar els immigrants batejats com a "fundadors del regne".

gració en etapes distintes; primer els homes que participaren en la guerra de conquesta i que reberen donacions de cases i terres, de tal manera que són veïns de les ciutats, membres de les seues milícies urbanes, o veïns de les senyories feudals, obligats a vindre a la guerra contra els musulmans per la seua submissió feudal al seu senyor. Malgrat el patrimoni rebut, només una part d'ells decidiren quedar-se a provar fortuna encetant una nova vida al País Valencià mentre que altra part es desferen dels béns rebuts, els vengueren i se'n tornaren a sa casa.

A poc a poc, però, a mesura que s'anaren produint expulsions de comunitats islàmiques, tant els oficials reials com els nobles encetaren una política de colonització de les viles reials i de les senyories de tal manera que convocaven els petits grups familiars marcadament camperols que començaven a arribar al país al ressò de les notícies sobre repartiments molt favorables de terres. Els poderosos publicaren cartes de poblament i pactaren amb els primers colons les condicions d'explotació de la terra i de pagament d'impostos. Lentes però sense pausa, les noves sobre la instal·lació dels primers emigrants tornaren als seus pobles d'origen i més famílies s'animaren a emprendre un llarg viatge no exempt de riscos.

L'estudi sobre la colonització del País Valencià ens assenyala que el gruix dels immigrants procedia de les comarques centrals de Catalunya, l'espai entre el Barcelonès i el Solsonès, si bé en les viles valencianes més grans és molt característic trobar-te colons que procedien de totes les comarques catalanes. Amb tot no és casualitat que la zona tortosina no fóra la que aportara més immigrants malgrat el seu veïnatge; la raó es troba en la recent colonització de tot el Baix Ebre: els néts dels repobladors de Tortosa foren els primers repobladors de València. D'altra banda, en el terç septentrional del País Valencià va donar-se un repoblament més clar de colons procedents de la Catalunya occidental, d'alguna manera més homogeni que no a altres comarques valencianes on els colons arribaren d'arreu i, evidentment també, de terres aragoneses i occitanes a més de grups més reduïts de navarresos i castellans, especialment a les comarques més meridionals del Segura.

Quant a l'origen social d'aquells colons, ja n'hem comentat el pes molt majoritari dels camperols, si bé tot indica que no es tracta d'una emigració indiscriminada. Els repobladors foren, en molts casos, membres fadrísters de les famílies camperoles, aquells que amb la consolidació del sistema de l'hereu, trobaren un futur en el seu establiment a

Mallorca i València. També es detecta un component de sectors més conflictius, més en els marges de la societat catalana del moment, de tal manera que aquest tipus de personatges trobaven en una societat de frontera, encara en procés de consolidació, uns espais més oberts d'actuació durant el segle XIII. Aquells caps de família camperols més assentats a la seua terra i en àrees de no excessiva duresa feudal, no trobarien rasons per a emigrar, la qual cosa no obsta perquè, simultàniament, foren els individus més emprenedors, els més actius, especialment en els entorns urbans, els que decidiren provar el viatge per a fer fortuna al sud.

Una darrera consideració és que l'emigració del segle XIII va tenir una durada llarga i, encara durant les primeres dècades dels tres-cents continuaren arribant nous colons si bé en condicions d'accés a la terra més dures. A partir d'aquells anys va acabar parant-se aquesta emigració de llarga distància si bé tot el país va viure encara un darrer moviment d'emigració de tipus rural cap als nuclis urbans durant les darreries del segle XIV i principis del segle XV arran dels greus problemes econòmics i socials que coneixem habitualment com la crisi del segle XIV.

Enric Guinot

El temps dels

"francesos"

La debilitació de la població catalana a causa de les malalties, pestes, terratrèmols, guerres, etc., dels segles XIV i XV va provocar una nova migració provinent del nord. Era el temps del "francès". La immigració francesa, o més ben dit occitana, marcarà els segles següents, els segles XV, XVI i XVII de la història de Catalunya.

D'entre els diferents corrents migratoris que podríem avaluar per a la Catalunya moderna brilla amb llum pròpia el francès, encara que, en funció de la procedència geogràfica majoritària, l'hauríem de rebatejar com "occità". Una afirmació inicial, categòrica i tal vegada excessiva, en corrobora la transcendència: "De finals del segle XV al primer terç del segle XVII, al llarg d'un període d'uns cent cinquanta anys, Catalunya es veié envaïda per una onada d'immigrants francesos. Des de la capital fins el llogarret més petit, passant per les ciutats, viles i llocs, cap zona del Principat (...) sembla haver-se salvat de l'allau de pobladors vingut de l'altra banda dels Pirineus." Devem l'asseveració a J. Nadal i E. Giralt, i l'hem manllevada de l'estudi que efectuaren sobre Mataró, publicat el 1966.

De fet, el treball pioner sobre la immigració francesa a Catalunya fou el d'E. Moreu-Rey, que l'analitzava per a la ciutat de Barcelona. La investigació obtingué el premi Prat de la Riba de 1954, tot i que no fou publicada fins al 1959. Just un any abans del cèlebre *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement* (SEVPEN, París), traduït recentment al català. Per tant, tenim gairebé mig segle de bagatge bibliogràfic sobre la qüestió i això ens ha de permetre de dur a terme un mínim de recull sintètic que oferirem als lectors estructurat en capítols.

Els motius de la sortida i de l'arribada. L'àrea d'emigració cap a Catalunya presenta una gran estabilitat i s'estenia des dels Pirineus fins als con-

traforts del Massís Central. Els factors que empenyien a emigrar barrejaven elements estructurals amb d'altres de conjunturals: estat crònic de sobrepoblació dels vessants septentrionals del Pirineu, impacte devastador de les guerres de religió entre catòlics i hugonots, tradició emigratòria de les Terres Altes alverneses i del Massís Central cap al Migjorn, bandolerisme, pobresa, alta fecunditat femenina...

Com a factor bàsic i elemental que atreïa els occitans cap a Catalunya és d'al·lusió obligada el buit demogràfic català provocat per la gran epidèmia de pesta negra de 1348, amb les reiterades aparicions de la malaltia durant la segona meitat del segle XIV i al llarg del segle XV. Si hi sumem terratrèmols, plagues de llagosta, guerres internes (remences, civil catalana) i externes (de Castella, afermament a la Mediterrània) s'acaba de configurar un panorama desolador per a un país que amb prou feines arribava als 400.000 habitants en entrar al segle XVI. Pocs pobladors, terres vacants i, per tant, crida, llaminera, d'uns sous atractius i a l'alça. A més, després de 1486, amb la promulgació de la sentència arbitral de Guadalupe s'acabaren les guerres entre pagesos i senyors que, de forma larvada o explícita, havien aclaparat la Catalunya Vella per espai d'un segle i quart.

Per acabar de lligar l'explicació, resulta ineludible parlar dels vincles dinàstics (llaços entre les cases de Carlat i de Barcelona-Provença des de finals del segle XI), religiosos (culte a Sant Grau, aquí, i a la Mare de Déu de Montserrat, allí) i lingüístics (els occitans parlaven un "quaix català"). No serà endebades recordar que hi havia hagut una clara voluntat del casal de Barcelo-

na de projectar-se en direcció al nord, un desig que havia quedat anorreat cap a mitjan segle XIII.

Els documents que permeten d'acostar-se al coneixement de la importància quantitativa de la immigració occitana a Catalunya són força diversos, i en general l'anàlisi històrica ha mostrat preferències. Dintre del camp dels registres sacramentals destaquen els llibres de matrimonis. Són una font principal

(que faciliten l'accés al coneixement dels treballadors temporals). No val a oblidar els llibres de confraries.

També ha estat emprada la Matrícula de 1637, confeccionada per la Junta de Represàlies que havia de controlar la població francesa resident a Catalunya en temps de guerra amb França. Tot i que la seva visió es limita a la zona litoral, els interrogatoris que es feren sobre els immigrants aporten dades de

llevades de consell)... Està encara per fer el treball que interrelacioni i lligui les dades que aporten totes aquestes fonts documentals de cara a donar una visió de conjunt el més àmplia possible. Això no treu que puguem presentar una sèrie d'informacions recapitulatives.

Periodificació, quantificació, procedència, oficis. El treball clàssic distingeix les fases següents: ascen-

La imatge del francès com a jornalero del camp català ha esdevingut un arquetipus; tanmateix, continua essent certa pel que fa als segles XVI i part del XVII.

La immigració occitana resultà una important aportació de sang nova, afavorí la renovació de manufactures –com la draperia–, de tècniques de construcció i deixà un innegable rastre en l'antropomímia

car permeten un treball en sèrie i fàcilment comparatiu i aporten dades sobre la procedència concreta i l'ofici del nuvi estranger. Tenen l'inconvenient de ser força escassos abans dels anys seixanta del segle XVI, quan la immigració ja tenia recorregut. A més, queden al marge els immigrants temporers i els que restaven solters, col·lectius que, en aquest sentit, podien ser prou importants. Això sí, sabem quins eren els que feien una aportació real al creixement de la població. El terreny dels sacramentaris es pot acabar de completar amb la consulta de llibres com ara els de baptismes, de defuncions (que permeten obtenir la visió retrospectiva) i les llibretes de compliment pasqual

gran interès. De fet, fou el document base utilitzat per J. Nadal i E. Giralt en el treball de referència de 1960.

Si bé aquests han estat els recursos documentals més explotats, com que de francesos i occitans n'hi havia arreu treuen el cap, també, en múltiples lligalls: processos civils i criminals de les justícies reials, senyorial laica i eclesiàstica i inquisitorial; expedients per a l'obtenció de llicència per a poder-se casar (el francès havia d'acreditar que no havia pres muller al seu país, i que no hi havia tornat); capítols matrimonials i testaments; registres hospitalaris (ha estat modèlicament emprat el de la Santa Creu de Barcelona); fons municipals (fiscalitat, provisions de càrrecs,

dent, de 1500 a 1540; plena, de 1540 a 1620 (els marits francesos assoleixen màxima representació a finals segle XVI); descendent (a causa de l'empitjorament de la situació catalana i la millora de la francesa); de certa represa, a partir de 1660, quan la immigració guanya en qualitat allò que perd en quantitat. Val a dir que la primera de les etapes ressenyades escapa a l'estudi amb el concurs de les fonts tradicionals, mentre que la darrera presenta notables diferències espacials.

Segons Nadal i Giralt, entre el 1575 i el 1625 la mitjana de marits francesos en les parròquies dels Sants Just i Pastor de Barcelona, Cassà de la Selva, Palamós, Llanvaneres, Vilafranca del Pe-

PLANETA / EDICIONES PRIMERA PLANA

Dalt camperols, una de les professions més emprades pels immigrants del nord. A la dreta, retrat de Lluís XIII de França i comte de Barcelona.

nedès i Creixell atenyia un percentatge del 13,4. A títol individual, sobresurten els alts valors barcelonins (23,1%). Aquests resultats són propers als obtinguts per altres historiadors a Sant Sadurní d'Anoia (20%), Mataró (els mateixos Nadal i Giralt) i Sant Andreu de la Barca (19%), Igualada (15%), Rubí i Sant Celoni (13,5%). I encara que hi ha xifres molt més altes (com l'espectacular 42% de Sant Boi de Llobregat), també en podem trobar de força més discretes, com el 9,5% de Cervera, el 8,8% de mitjana comarcal de pobles del Vallès Oriental, el 7,5% mitjà de la Conca de Barberà, el 6,7% de Solsona, i el 6,5% de Tossa de Mar.

Pel que fa a la procedència concreta cal atendre el bisbat, especificat sovint en les actes de matrimoni i també a la Matrícula de 1637. Segons aquesta, a la costa catalana residien 1.208 immigrants nascuts a la zona pirinenca, 656 a la llenguadociana i 379 a les terres del Massís Central. Els nuvis de l'àrea dels Pirineus també són majoritaris arreu i el bisbat més sovint esmentat és el de Comenge, a la zona central de la serralada. Resulta molt més difícil de localitzar els noms de pobles i viles, car els topònims figuren catalanitzats i escrits segons la pronúncia del declarant.

És possible d'establir un paral·lelisme entre geografia de la immigració i ocu-

pació professional. No cal trencar amb la imatge, que ha esdevingut un arquetipus, del francès com a bracer, jornaler o mosso del camp català dels segles XVI i primera meitat del XVII. I no cal fer-ho perquè continua sent certa a grans trets. Però s'ha de tenir present, també, la gran diversitat d'oficis que eren exercits en el camp de la menestralia: teixidors de llana i de lli, mestres de cases, fusters, ferrers, sabaters, sastres. Destaca el de serrador, en el qual la presència occitana era remarcable.

A manera de conclusió. A hores d'ara disposem d'una cinquantena de treballs que han estat dedicats a l'estudi de la immigració occitana en diversos indrets de la Catalunya moderna. Tot i el diferent grau d'aprofundiment, d'ús de fonts documentals i àdhuc d'enfocament que presenten, és possible i recomanable de dur a terme una sèrie de consideracions que ens han de permetre centrar l'estat dels coneixements.

Primera: en els pobles petits i estrictament rurals la presència francesa fou reduïda. Segona: els percentatges més elevats es donen a la zona litoral i en els llocs d'activitat econòmica diversificada; per tant, anotem major capacitat d'atracció de ciutats i viles grans. Tercer: sembla ser que ens trobem davant un col·lectiu sotmès a una notable mo-

bilitat espacial, que seguia camins dilatats a la recerca de feina, fet que el fa difícil de resseguir i tractar amb fredes estadístiques.

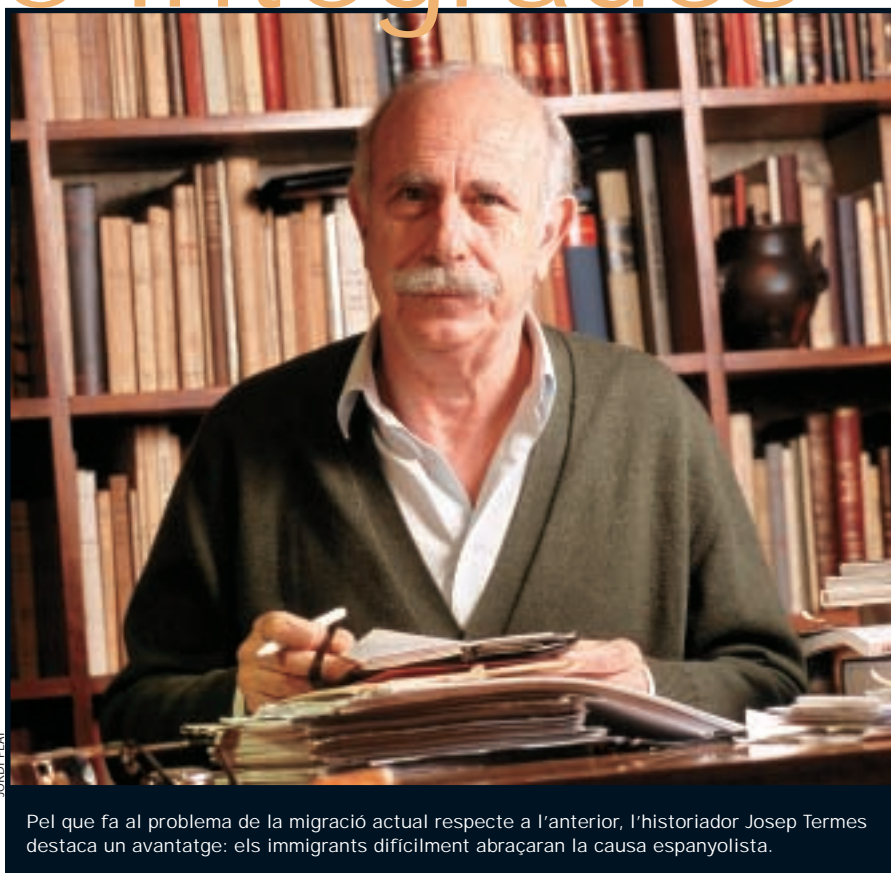
I encara una darrera remarca, de caràcter global. Nadal i Giralt pretenien que, sense la immigració ultrapirinenca, "el Principat no hauria pogut tancar la ferida, tan profunda, oberta per les pestes del segle XIV i la crisi del segle XV". A la llum de les dades actuals, sembla defensable que els immigrants haurien estat un ajut, però no pas la causa fonamental del creixement demogràfic d'aquell període i del segle XVI i la primera meitat del XVII. Sense cap mena de dubte, les claus del desenvolupament demogràfic s'haurien de buscar, també, en el creixement vegetatiu (balanç entre baptismes i defuncions) i, dintre d'aquest, en la reducció de la mortalitat catastròfica adulta.

En resum, la immigració occitana resultà una important aportació de sang nova, afavorí la renovació de certes manufactures –com la draperia–, de tècniques de construcció i d'urbanització i deixà un innegable rastre en l'antroponímia. De fet, molts cognoms que es creuen catalans provenen de més enllà dels Pirineus. Són alguns dels llegats del "temps dels francesos".

Valentí Gual Vilà

“Funcionen les societats integrades”

Josep Termes, catedràtic d'història contemporània de la Universitat Pompeu Fabra, és un dels màxims especialistes en la història del moviment obrer dels Països Catalans i en un dels fenòmens que li és inseparable: la migració. En aquesta entrevista, l'autor de 'La immigració a Catalunya i altres estudis del nacionalisme català' repassa què han suposat els grans processos migratoris pels països de parla catalana i els reptes que han plantejat i plantegen cara al futur.

JORDI PLAY

Pel que fa al problema de la migració actual respecte a l'anterior, l'historiador Josep Termes destaca un avantatge: els immigrants difícilment abraçaran la causa espanyolista.

Les migracions són un dels aspectes que caracteritzen la història dels Països Catalans durant el segle XX?

—Sí, però amb intensitat diversa segons els territoris. Ha estat més determinant al Principat, per la gran atracció de la indústria, als anys 20 i 50. Després, a les Illes, pel fenomen turístic. A València hi ha hagut immigració, però no ha estat tan intensa i ha tingut un menor grau d'influència.

—En el conjunt del territori, ha estat determinant la presència d'immigrants?

—L'han marcat molt, especialment

en el problema lingüístic. Segurament, és un dels fenòmens de l'època contemporània que configura tots els països de parla comuna, països que no tenen un estat propi i que tampoc tenen ni una política immigratòria ni recursos per aplicar-la.

—La influència ha estat major en les àrees urbanes que no en les rurals.

—Això era abans. Avui, la influència, també arriba a l'agricultura del Maresme o de les Terres de l'Ebre.

—Els llibres d'història, en parlar dels nostres orígens, es refereixen al fet que érem terra de pas i de frontera, i ho presenten com un valor. En canvi, quan parlen de les migracions del segle XX,

parlen d'integració. Passa una mica com en la història de la industrialització: al segle XIX, es destaca l'empenta de les primeres classes burgeses i, a la dècada de 1970, es reivindica la capacitat de mobilització de la classe obrera.

—La immigració és un fenomen complex. S'ha imposat la definició del pensament políticament correcte i no pots dir res que se'n separi. A vegades penso si no respon als interessos de la banca.

—El gran capital és el creador del discurs políticament correcte sobre la immigració?

—L'últim estudi del BBVA diu que, d'aquí al 2010, Catalunya necessita 30.000 immigrants l'any. Això crea pressió. I al costat d'aquest discurs, un sector ONG toca campanes de bona fe. El tema és delicadíssim. No quadren aquestes previsions amb l'índex d'atur que tenim. Ningú no m'ha explicat com casa el 9% d'atur a Catalunya amb l'enorme necessitat de mà d'obra. Potser fa molta calor perquè fa molt de fred? No, no lliga, excepte que falti mà d'obra barata, insegura i, a la llarga, conflictiva.

—Els investigadors socials apunten que el conflicte queda resolt si aprenem a viure en una societat multicultural

—Aquestes definicions que donen sociòlegs i antropòlegs, segons les quals hem de dibuixar espais nous per trobar nous cenacles i fer multiculturalitats, no tenen en compte que els països s'han construït lentament i durant molts anys. Hi ha, també, el problema social. Sembla que aquests problemes socials ens els inventem nosaltres, però el pensament laic bleada hauria de mirar l'Àsia o l'Àfrica negra, on els problemes són igualment dramàtics. La idea dels nous espais és molt infantil. Ja ho he dit, a vegades no puc deixar de pensar que darrere hi ha la maquinària de defensa de la mà d'obra barata.

—Els Països Catalans són més sensibles que d'altres a la immigració?

—No tenir un estat propi ens situa en una posició feble.

—Quins són els riscos més grans que cal afrontar?

—Augmentarà la línia actual de

“Entre la immigració dels vint i la dels seixanta hi ha una generació pont: els immigrants dels anys quaranta. Fou, aquesta, una immigració desesperada, de gent que venien del sud fugint del caciquisme i de la misèria i que arribaren a Catalunya i s'alliberaren. Arriben en condicions molt pitjors de gana i de repressió. Són aquests els que tenen un nivell d'integració més alt, perquè troben més llibertat i oxigenació”

pèrdua de la llengua pròpia. Els immigrants que ara arriben, si aconseguen mig parlar una llengua, és el castellà. Els que migren, s'adapten a la llengua grossa. El fenomen de la immigració en països sense estat propi provoca situacions socials difícils per a la llengua.

—No va passar el mateix durant els anys 20 i durant els anys 60?

—Sí i no. El pes dels mitjans de comunicació, llavors, era menor, i l'adaptació a l'entorn lingüístic, més fàcil. Les migracions d'avui són de volums molt contradictoris i diferents a les anteriors. Ara patirà més la llengua que els referents simbòlics.

—A què es refereix?

—Que la pèrdua de la llengua no anirà acompanyada d'un simbolisme espanyolista, d'un ideari espanyolista. Per primera vegada, la pèrdua de la llengua no suposarà un augment de l'espanyolitat.

—El fenomen de la immigració dels anys 20 no va plantejar, ja, el mateix debat que ara?

—La dels anys 20 fou una migració relativament petita, que no sobrepassà el 20%. Podem dir que era reduïda. En aquell moment, l'ambient general, la premsa, la política, van fer que no hi hagués conflicte. L'esquerra catalana va plantejar el debat de la integració i la idea del perill de la desintegració cultural i lingüística de Catalunya.

—I quin comportament va tenir, a grans trets?

—És complex. La dels anys vint és la migració que va tenir la topada amb la Guerra Civil. Una part es va haver d'exiliar i l'altra va viure una postguerra fatal.

—En canvi, els immigrants dels seixanta no hagueren de viure cap trencament, i la seva arribada és produït sense cap reflexió política des de Catalunya, o sense possibilitat d'expressar-la.

—El fenomen dels anys seixanta va ser de molta més volada i en un context infinitament pitjor: el franquisme pur i dur i una Catalunya submissa.

—Tot i aquest panorama, avui el país en fa bandera, de la integració d'aquell

CARMÉ PUERTOLLAS / RAFA GIL

Per Termes, "durant els anys 20 i 60 el pes dels mitjans de comunicació era menor que en l'actualitat i, per tant, l'adaptació a l'entorn lingüístic era més fàcil. Com que les migracions actuals són més contradictòries i plurals que les anteriors del mateix segle, ara patirà més la llengua".

important contingent d'immigrants, vinguts en un moment en el qual no hi havia cap mecanisme ni d'actuació ni de reflexió.

—Segurament és veritat que la gran majoria dels immigrants dels anys seixanta es van integrar, però una minoria no ho va fer i els fills d'aquesta minoria, nascuts a Catalunya, poden ser més hostils a la catalanitat que els seus pares. Hi ha, en això, una paradoxa. De tota manera, és una qüestió que s'ha de tractar amb molta prudència. No pots dir els de fora. Alguns són més catalans que alguns dels principals cognoms de l'alta burgesia barcelonina. No pots tenir una actitud cultural crítica i hostil davant d'aquestes realitats. Ara bé, sí que va haver-hi un sector que no es va integrar i els seus fills són hostils al país. Només cal sortir al carrer a Barcelona per comprovar-ho. Això és nota molt als instituts.

—És normal que siguin els fills els que mostrin més hostilitat. Els immigrants, quan van venir, eren ciutadans de segona, i ho percebien.

—És clar, els fills no se senten in-

segurs. També hi fa un paper important la proporció. El problema d'ètnies i grups culturals es planteja quan n'hi ha molts. Un xinès a Barcelona no és un problema, és un exotisme.

—Avui, parlar d'integració no és el més políticament correcte

—Encara hi ha gent que la defensa. Entre d'altres coses, perquè les societats que funcionen són les integrades. Aquí estem fent política nord-americana sense voler veure que existeixen Harlem i Chicago.

—La immigració, en què ha canviat el país?

—Ha estat una base important per al desenvolupament econòmic. Això és el que fa que el poder econòmic vegi en la immigració una massa dòcil. El tema clau és que després ve la qüestió social, l'educativa, etc.

—M'està dient que la immigració surt cara?

—No. Hem de fer el deure i l'haver. Ara ha de plantejar-se unes dificultats de supervivència.

—De l'experiència dels anys seixanta, el país se'n va sortir.

—Si llavors ens en sortírem va ser per la mort de Franco. Per fer valoracions, hem d'agafar una visió de llarga durada. No val dir això d'"ens en sortírem". Les migracions dels seixanta cristal·litzen quan mor Franco i la mort de Franco ho enterboleix. És ara quan hem de començar a mirar la influència d'aquella migració.

—I avui, la mirada de la història divergeix del discurs oficial?

—Si avui mirem aquelles migracions, la valoració és molt variada. Hi ha parts molt positives i, en conjunt, la valoració és positiva. La major part de la gent ha estat prudent i s'ha adaptat passivament. Alguns ho han fet de forma activa. Però no ha estat una adaptació al cent per cent.

—Però tampoc no és significatiu el nombre d'inadaptats

—No, els inadaptats foren un sector marginal de la immigració, però d'ells en saben molt els instituts d'ensenyament, on hi ha un sector marginal, violent i espanyolista, els que anomenem *quillos*. Són fruit de la migració dels seixanta. Ara bé,

RAFA GIL

Responent a la immigració actual, l'historiador Josep Termes afirma: "La situació es pot afrontar millor, però necessitem d'una classe política i d'una classe mediàtica i, amb totes les excepcions i matisos, desconfio de la primera i abomino de la segona."

torno a dir que cal ser molt prudent i molt just. No pots dir "els de fora"; és injust i inhumà. Com parlar-ne? Aquest és el tema bàsic de la immigració. La crítica als *quillos* ha d'anar acompanyada de la sobrevaloració positiva dels incomputables González i López que han fet el país.

—I tots ells procedeixen de la immigració dels seixanta?

—No. Entre la immigració dels vint i la dels seixanta hi ha una generació pont: els immigrants dels anys quaranta. Fou, aquesta, una immigració desesperada, de gent que venien del sud fugint del caciquisme i de la misèria i que arribaren a Catalunya i s'alliberaren. Arriben en condicions molt pitjors de gana i de repressió. És una migració molt dura, de persones que vénen aquí i saben que han de treballar molt, però que s'alliberen. Són aquests els que tenen un nivell d'integració més alt perquè troben més llibertat i oxigenació. Surten d'una vida espanyola molt dura i, psicològicament, aquesta generació

és la més preparada per entendre que Julio Anguita diu rucades quan afirma que la burgesia catalana és la més explotadora d'Europa.

—Es poden fer comparacions entre el que va representar la immigració dels seixanta i el que representarà l'actual?

—La situació d'avui no és la mateixa que la dels anys seixanta, per diversos motius. La immigració actual no arribarà a tenir el mateix volum que aquella; avui tenim una mínima capacitat adaptativa: tenim una mica de tele, una mica de ràdio, una mica d'escola. D'altra banda, la immigració actual és enormement variada i difícilment farà un cos únic. Ens trobem davant d'una immigració que gairebé no entendrà el català, però que difícilment respondrà "viva España" quan senti cantar els Segadors.

—Les migracions anteriors foren un factor d'espanyolització del país?

—Vers 1966 o 1967, Fraga va escriure que gràcies a la immigració s'havia acabat que a Catalunya es

parlés el català. S'entenia la immigració com una quinta columna.

—Avui la situació és molt diferent

—En part, la situació es pot afrontar millor, però necessitem d'una classe política i d'una classe mediàtica i, amb totes les excepcions i matisos, desconfio de la primera i abomino de la segona.

—Estem parlant dels contingents d'immigrants que vénen per necessitats econòmiques. Creu que aquests corrents són comparables amb els contingents d'alemanys que s'estableixen a les Illes?

—Aquests últims els hem d'emmarcar en els nous moviments migratoris europeus de jubilats del nord que s'estableixen al sud. Formen un grup tancat que no es reproduceix i no actua ni culturalment ni social. No té el mateix pes que els altres, que demanen polítiques internes. Els alemanys a Mallorca no tenen res a veure amb els magribins a Palafrugell.

Antoni Sella

La cova de l'Aragó

La cova de l'Aragó situada a Talteüll, al Rosselló, és un dels jaciments arqueològics més importants d'Europa. Allà van viure els primers homes que van trepitjar el nostre territori. Un museu aplega amb sentit didàctic les bases per al coneixement de la prehistòria.

El trencament en bocins d'aquest crani trobat i la presència d'aquests estris fa pensar que es tracti de les restes d'una pràctica caníbal

XAVIER DURAN

La cova de l'Aragó va ser descoberta com a jaciment paleontològic l'any 1838. Però, no va ser fins el 1948 que s'hi van localitzar eines de pedra prehistòriques. En els anys 60, el professor Lumley va iniciar les excavacions arqueològiques que perduren encara avui.

La cova de l'Aragó és un dels jaciments arqueològics més importants d'Europa. S'ha d'emmarcar en el plistocè mitjà. Es tracta d'un habitatge temporal de grups de caçadors-recol·lectors de fa uns 450.000 anys. Estem parlant, doncs,

dels primers homes i dones coneguts que van trepitjar el Rosselló; també hi ha indicis d'aquests pobladors a les terres peninsulars.

La cova de l'Aragó, al municipi de Talteüll, al Rosselló, està situada a l'extrem meridional del massís de les

Corberes. Aquest conté nombroses galeries que l'aigua ha anat obrint durant centenars de milers d'anys. En el miocè, la cova trobà sortida a l'exterior i hi deixà de circular l'aigua. Des d'aleshores l'aprofitament dels animals i posteriorment l'ús per part dels humans, el vent i els corrents esporàdics d'aigua hi han anat dipositant terra.

tament humà d'aquest paisatge; però, una de les troballes més rellevants són les més de 50 restes humanes que ens permeten conèixer la fesomia dels seus habitants.

Entre aquestes restes humanes, hi ha nombroses dents d'adult i infantils, un coxal sencer, dos fragments de dues mandíbules, un parietal i un esquelet

aquests individus menjaven una gran quantitat de carn, per la qual cosa alguns investigadors els atribueixen una dieta semblant a la que avui dia practiquen els esquimals. Tanmateix, estudis d'altres poblacions del plistocè mitjà indiquen que la dieta d'aquests grups era més vegetal que càrnia.

L'estudi de la pelvis, que va pertànyer a una dona, revela que l'espai del canal del part és més arrodonit i gran, la qual cosa permetia que els nadons nasquessin amb unes dimensions cranials superiors a les dels seus avantpassats.

Totes les característiques que acabem d'esmentar indiquen que les troballes de la cova de l'Aragó van pertànyer a un grup d'humans que tenen ja algunes característiques dels *Homo neanderthalensis* (prognatisme, fossa posterior al torus supraorbital) però que conserven alguns trets molt arcaics com la forma allargada del crani i una capacitat cranial reduïda. Aquests trets afecten la definició de l'espècie que segons els investigadors atribueixen a un grup o altre. De Lumley, el descobridor, atribueix les restes a l'*Homo erectus*.

Des del descobriment d'Eugène Dubois el 1891 de les restes que ell anomenà *Pitecanthropus erectus* tots els fòssils humans del plistocè inferior i mitjà a Europa i Àsia, es relacionaven amb l'espècie *Homo erectus*. A partir dels anys 1970 es fan successius descobriments a Europa que fan evident la relació de la població humana del plistocè mitjà amb els neandertals. Això va fer que molts investigadors creessin el terme de preneandertals. Paral·lelament a l'Àfrica també es van descobrir nous fòssils que actualment se'ls anomena *Homo ergaster*. Totes aquestes troballes van fer evident que les característiques de les restes asiàtiques eren pròpies d'aquell continent.

Pel que fa als fòssils europeus d'aquesta cronologia i característiques se'ls anomena preneandertals o bé *Homo heidelbergensis*. En l'esquema actual de l'evolució humana europea, les restes de Talteüll tenen una clara relació de descendent-ancestre amb els altres fòssils coneguts.

Fins l'any 1994, les restes de Talteüll junt amb les de Boxgrove (Regne Unit)

PERE CODONYAN

Una de les troballes més rellevants descobertes a la cova de l'Aragó són les més de cinquanta restes humanes que permeten conèixer la fesomia dels seus habitants.

Entre tots aquests sediments geològics s'hi han trobat fins a 20 nivells arqueològics que indiquen l'existència pre-tèrita de sòls d'ocupació humana.

Aquesta cavitat va ser descoberta com a jaciment paleontològic l'any 1838, quan s'hi van descobrir nombroses restes d'animals primitius. No va ser fins l'any 1948 que s'hi van localitzar eines de pedra prehistòriques que van assegurar que es tracta d'un lloc d'habitatge.

A la dècada dels anys 60, el professor Henry de Lumley del Centre National de la Recherche Scientifique, va iniciar les excavacions arqueològiques que perduren encara avui dia. El conjunt de les restes fòssils que proporciona aquesta cova permet conèixer les diferents fases climàtiques durant les quals va ser habitada, els animals que ocupaven la vall en aquell període i l'aprofi-

facial, aquests darrers d'un mateix individu. L'estudi del conjunt revela que es tracta de les restes d'uns 23 individus, dels quals 8 eren infants.

Un descobriment singular. L'aspecte dels humans de l'Aragó es pot definir per la troballa més celebrada de totes les esmentades, que és l'esquelet facial, descobert l'any 1971 i que els arqueòlegs anomenen Aragó XXI. Va pertànyer a un home d'entre 18 i 20 anys. Tenia el crani allargat baix, amb capacitat craniana de 1.160 cm³, i un front fugisser separat de les celles per una fossa. Les celles (torus supraorbital) eren molt pronunciades. La cara era projectada endavant a l'entorn del nas prominent i ample. La mandíbula, sense barbata, era molt robusta, amb dents i queixals grans.

L'anàlisi del desgast dental indica que

i Mauer (Alemanya), Petralona (Grècia), entre d'altres, eren les més antigues conegudes a Europa. Però aquell mateix any, a la Gran Dolina de la Trinchera del Ferrocarril a Atapuerca, Burgos, es van trobar unes restes humanes molt més antigues (800.000 anys) que les de Talteüll, que es van atribuir a una nova espècie batejada com a *Homo antecessor*. Les característiques d'aquest humà, avui el més antic trobat a l'Europa Occidental, estan relacionades amb els humans de Talteüll, la qual cosa fa pensar que es tracta del seu ancestre.

D'altra banda, les restes cronològicament posteriors, que volten els 300.000 anys, com Swanscombe (Regne Unit) o la Sima de los Huesos (Burgos, Espanya) pertanyents a l'espècie *Homo heidelbergensis* es troben en un estadi intermedi entre els humans de Talteüll i els neandertals.

Pistes de la vida quotidiana. Des de la troballa de les restes de Talteüll, el registre fòssil s'ha incrementat i s'ha avançat molt en els coneixements sobre l'evolució humana europea. Avui sabem que l'*Homo antecessor* va ser l'ancestre del grup humà de Talteüll i que l'*Homo neanderthalensis* fou l'espècie descendent.

Però el registre arqueològic de la cova de l'Aragó no només ha proporcionat restes humanes, el conjunt dels vint nivells d'ocupació permet reconstruir alguns moments de la vida quotidiana dels seus habitants i el context en què es movien.

Henry de Lumley organitza els nivells estratigràfics en dues grans seqüències. La seqüència inferior, la més antiga, conté els conjunts estratigràfics I i II. El primer, amb una cronologia a l'entorn dels 550.000 anys, comprèn els nivells L i K, que pertanyen a una fase climàtica freda i seca, en la qual el paisatge era estepari.

En el conjunt estratigràfic II hi trobem els sòls d'habitat J, I i K que corresponen a una fase climàtica temperada i més humida al voltant dels 500.000 anys.

La seqüència superior conté el conjunt estratigràfic III amb els sòls d'o-

cupació G, F, E i D, que corresponen a un clima altre cop sec i fred amb una cronologia de 450.000 anys.

Finalment, el conjunt estratigràfic IV conté els sòls d'habitat C, B i A, entre els 450.000 i els 400.000 anys.

La situació privilegiada de la cova, a uns 70 metres d'alçada, permetia controlar tota la vall, i sobretot la ribera

llop, guineu, os, pantera, lleó, linx, elefant, rinoceront, cavall, cérvol gegant, dama, cabra, bisó, bou i isard.

Hi ha nivells que s'ocupen durant molt poc temps, unes hores o potser un dia, n'hi ha d'altres que presenten ocupacions molt més llargues, en què la cova es convertia en un campament central des d'on aprofitar els recursos

Imatge del museu paleoantropològic de Talteüll. L'estudi del conjunt de les coves de l'Aragó revela que es tracta de restes d'uns 23 individus, 8 dels quals eren infants.

del riu Verdoble, que deuria estar permanentment ocupada per animals que hi anaven a beure. Els habitants de l'Aragó aprofitaven la qualitat d'observatori de la cova per controlar els animals i anar-los a caçar.

La densitat dels nivells arqueològics està marcada per la quantitat de temps que hi van restar. En aquest sentit, les restes d'animals joves permeten saber en quina època de l'any foren caçats. D'altra banda, les nombroses restes d'animals permeten reconstruir els diferents nínxols ecològics que s'hi van succeir al llarg del temps.

En la seqüència inferior s'hi ha trobat llop antic, diferents espècies de cérvol entre les quals hi ha el cérvol gegant, ren, bou mesquer primitiu, mufló antic, cabra salvatge, bisó i cavall arcaic. En la seqüència superior s'hi ha trobat espècies més desenvolupades com el

de la vall. Un d'aquests nivells amb una ocupació molt perllongada és el nivell G, amb 1 metre de gruix. En aquest nivell apareix un empedrat amb còdols del riu que hauria servit per aïllar-se de la humitat.

En alguns nivells arqueològics, es detecten ossos apilats després del descarnatge; per tant, una bona part de les restes d'animals, sobretot les dels herbívors, que es troben a l'interior de la cova són fruit de la cacera. Altres, com l'os, i els felins apareixen en connexió anatòmica, això indica que eren caçats no per al consum sinó per a l'aprofitament de les seves pells.

Poc sabem de com caçaven els humans d'aquell període, no es coneixen en aquest jaciment eines específiques per a la cacera, ja que encara no s'empraven les fletxes. A Schöningen (Alemanya) s'ha trobat un conjunt de tres

llances de fusta d'uns dos metres de llargada associades a ossos de cavall. Tot i que a Talteüll no hi ha cap troballa similar, no es pot descartar que els seus habitants més primitius fessin ús d'aquests instruments.

El que sí que es coneix molt bé són les eines de pedra que fabricaven. El

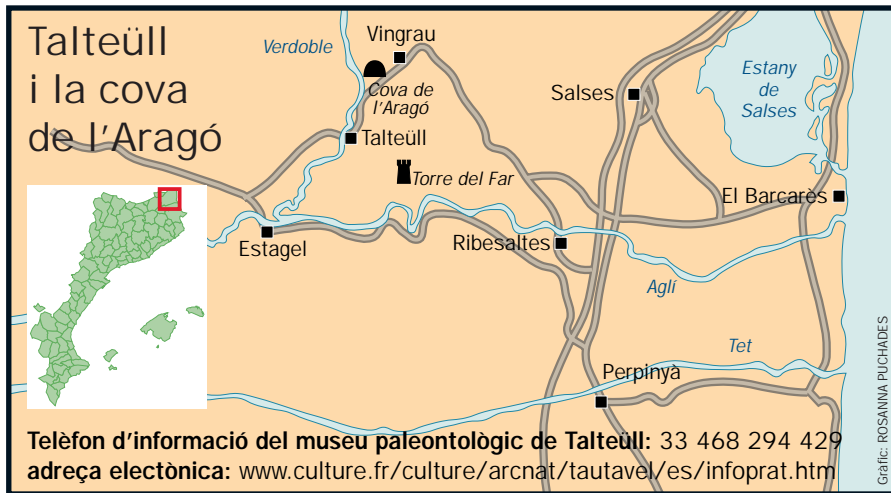
gics indica que les recollien del bosc per utilitzar-les directament com a instruments.

Possible canibalisme. Finalment hi ha un parell d'aspectes que cal remarcar. En el nivell G, que ja hem presentat anteriorment com un dels més

menys menjar, els primers habitants de la cova menjaven tot cru, ja que no coneixien el foc. Tret d'algun carbó aïllat són absents les llars de foc i les acumulacions de fusta cremada.

De fet, el foc no es va emprar de manera sistemàtica fins la presència dels neandertals, fa uns 100.000 anys.

El crani fou trobat envoltat de restes d'animals, diversos ganivets, una eina apuntada i un percussor, com a elements principals. En el mateix nivell aparegué una mandíbula. Totes les dades semblen indicar que aquests homínids foren consumits per altres humans, mostra, doncs, que evidencia la pràctica del canibalisme.

conjunt d'eines trobades és superior als 100.000 objectes. La majoria estan elaborats sobre quars, però també hi apareixen la quarsita i el sílex. El conjunt de la indústria lítica de Talteüll s'atorga a un estadi molt arcaic del mode tècnic 2, que inclou la cultura axeliana. Aquesta es caracteritza per la presència d'eines de gran format com els unifacials, que s'utilitzaven per a trencar ossos sobre una enclusa per a extreure'n el moll i poder-lo consumir; però sobretot els bifacials i els fenadors, que eren eines versàtils que es podien utilitzar per a diferents feines, com l'escorxament, la cacera, el trencament d'ossos, per fer forats a terra, etc.

Pel que fa a les eines de petit format, trobem una gran quantitat d'ascles sense retocar, algunes de les quals s'haurien utilitzat com a ganivets. Pel que fa a les ascles retocades hi ha una gran diversitat d'instruments utilitzats aparentment per treballar la fusta. Les puntes i les osques haurien servit per a donar forma apuntada a les branques; els denticulats actuaven com a serres; les rascadores servien també per a treballar la fusta o bé l'os.

La gran presència de banyes de muda que apareixen en els nivells arqueolò-

rics, és on va aparèixer l'esquelet facial de l'Home de l'Aragó. La disposició d'aquesta troballa en relació amb la resta d'objectes apareguts és força interessant. Al voltant del crani hi havia un percussor (martell) una eina bifacial molt punxeguda i nombrosos estris de quars. El trencament en molts bocins d'aquest crani i la presència d'aquests estris fa pensar que es tracti de les restes d'una pràctica caníbal. Junt amb les restes d'*Homo antecessor* que també van aparèixer consumides per altres humans, aquest seria el segon cas conegut de canibalisme en períodes tan reculats de la prehistòria.

Tot i que encara no hi ha gaires estudis fets sobre aquest fenomen, els investigadors creuen que les pràctiques caníbals en aquesta època estan més a prop de la manca d'aliment que del ritual; tanmateix, sembla obvi que els habitants de la Cova de l'Aragó tenien al seu abast tot l'aliment que necessitaven. En tot cas el que és segur és que malgrat la seva dieta omnívora, menjaven una gran quantitat de proteïna, ja que com demostren els nombrosos ossos llargs fragmentats, en consumien el moll a més de la carn. El que cal també tenir present és que hi hagués més o

La cova que va ser llar. La cova fou utilitzada com a habitatge; algunes ocupacions van ser molt llargues i van deixar nivells arqueològics de gran gruix que testimonien l'organització de grans caceres. En determinats llocs de la cova van aparèixer apilaments de restes òssies restants dels àpats fets amb els animals caçats. Segons el nivell arqueològic, i en funció de l'ambient climàtic i l'entorn natural, alguns dels animals que es troben amb més freqüència són el bou mesquer, el llop, el ren, el cavall i el rinoceront.

També ressalta la gran quantitat d'indústria lítica: hi ha més de 100.000 objectes, eines que no són exclusivament per tallar i escorxar, sinó que servien també per a elaborar altres tipus d'eines, com les de fusta. Les restes de fauna són abundants i ens permeten conèixer com seria el context natural.

La cova de l'Aragó constitueix un exemple molt important d'actuació i ocupació de grups humans de caçadors-recol·lectors del plistocè. És per això que s'hi ha creat un museu on trobem exposades de forma molt didàctica les bases per al coneixement de la prehistòria tant pel que fa a aspectes geològics com aspectes d'evolució humana i tecnològica, les característiques ambientals de l'època i una bona mostra de les restes faunístiques i tecnològiques descobertes al jaciment.

Isabel Boj i Cullell
Arqueòloga de l'equip d'Atapuerca

L'edició catalana de la història de la ciència

Malgrat les dificultats de l'edició de llibres en català, la publicació de volums sobre història de la ciència en la nostra llengua comença a tenir una bona salut. La filial corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans hi representa un paper important.

EL TEMPS

L'edició de l'obra que posà les bases de l'heliocentrisme i de la cosmologia moderna és un exemple del valor que comença a tenir l'edició en català dintre d'aquest camp.

Confeccionar una col·lecció en català dedicada a l'edició dels textos més significatius del pensament científic em sembla una iniciativa excel·lent i encara més si continua amb l'encert quant als responsables de cadascuna d'elles, com és el cas del famós llibre primer de l'obra que posà les bases de l'heliocentrisme i de la cosmologia moderna. L'estudi introductori, en un to escrupolós i divulgatiu, és molt adequat per aproximar una obra clàssica i molt tècnica per a un públic interessat, encara que la seua preparació científica no siga molt elevada.

La vitalitat de la història de la ciència als Països Catalans no sols es mostra en l'acceptació dels reptes com el que comentem, sinó també en l'activitat de la Societat, que, com a filial de l'Institut d'Estudis Catalans, ve oferint un marc de comunicació per als interes-

sats en aquesta disciplina, que assoleix la seua forma més clara en l'organització d'unes trobades d'estudi cada dos anys i de les quals, ja se n'han celebrat sis. En la que comentem, s'insereixen tres seminaris: periodització per a la ciència espanyola i catalana contemporània, la utilització dels casos històrics a l'ensenyament de les ciències i els instruments científics, a més del text de tres conferències i de quaranta comunicacions de temes ben variats. A més, aprofitant que la reunió va celebrar-se a l'Observatori de l'Ebre de Roquetes, va redactar-se un document a favor del manteniment d'aquest centre d'investigació, que conserva sèries d'observacions meteorològiques i sísmiques des de principis de segle. Ara les instàncies polítiques consideren que aquesta tasca no té prou ressò social per continuar donant-li suport. Així doncs, malgrat les dificultats en què

continua mantenint-se l'edició en la nostra llengua, almenys pel que fa a la història de la ciència, el present és, si més no, esperançador. Tot seguit us proposem, a títol informatiu, una bibliografia en català recentment editada.

Vicent L. Salavert Fabiani
Universitat de València

Bibliografia

- Nicolau Copèrnic. *De les revolucions dels orbes celestes*. Introducció i notes de V. Navarro, traducció d'E. Rodríguez Galeano i V. Navarro. Institut d'Estudis Catalans-EUMO-Pòrtic. Col·lecció Clàssics de la Ciència, 3. Barcelona-Vic, 2000. 61 pp.
- J. Batlló Ortiz et al. (coords). *Actes de les V Trobades d'Història de la ciència i de la tècnica*. Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica. Barcelona, 2000. 560 pp.

Una visió de la història social del catalanisme

Josep Termes

Història del catalanisme fins al 1923

Editorial Pòrtic, Barcelona, 2000
800 pàgines / 6.000 ptes.

En aquest volum l'historiador Josep Termes pretén resumir, en sentit ampli, la història social del catalanisme des del segle XIX fins a les dues primeres meitats del segle XX tot recollint els treballs sobre aspectes parcials del catalanisme.

Fa pocs mesos, Josep Termes, historiador de dilatada trajectòria i un dels estudiosos de major prestigi del catalanisme, publicava un dels seus llibres més ambiciosos, *Història del catalanisme fins al 1923* (Barcelona, Pòrtic), que esdevé una síntesi global del tema i recull les principals històries generals del catalanisme existents, així com també els treballs sobre aspectes parcials de la història del catalanisme, tot interrelacionant les diverses informacions fragmentades sobre el tema.

MUSEU HISTÒRIC DE LA CIUTAT AJUNTAMENT DE BARCELONA

La història del catalanisme que ens presenta Termes no és només la història dels partits catalanistes, ni tampoc una història que quedi reduïda a l'estudi d'uns quants llibres doctrinals. En primer lloc perquè, com defensa l'autor, la història del catalanisme és també, i sobretot, una història social del catalanisme, de la seva implantació en diversos camps de la societat, i no només la política; en segon lloc, perquè al costat d'aquests clàssics doctrinals, hi ha molts llibres, fullets i articles periodístics més que també ajuden a articular una doctrina i uns moviments catalanistes.

Al llarg dels catorze capítols en què s'estructura el llibre, es detalla l'evolució del catalanisme entre el segle XIX i les dues primeres dècades del segle XX; en aquestes pàgines Termes ens presenta els principals protagonistes, esdeveniments, formacions polítiques i publicacions que han caracteritzat el catalanisme durant aquest període.

L'originalitat del llibre rau en el fet que mostra, per primera vegada en una síntesi, que el catalanisme fou molt més que una o unes polítiques, i que es manifesta entre intel·lectuals, artistes, escriptors, metges, arquitectes i obrers. L'autor evita així separar la història del catalanisme de la història general de la cultura catalana, entesa en un sentit ampli, separació que ha fet possible l'aparició de teories que presenten el catalanisme d'una forma esbiaixada. Per tant, aquesta obra pot ser considerada com un reeixit assaig d'interrelació que vol superar les interpretacions estàtiques del catalanisme, tot presentant-lo com un moviment dens, sòlid i variat.

Ens trobem davant d'una obra que esdevindrà un punt de referència per als estudiosos del catalanisme i, alhora, un bon manual de consulta per als lectors que vulguin aproximar-se a la història del catalanisme. **Santiago Izquierdo**

Jaume Riera i Sans

Retalls de la vida dels jueus

Rafael Dalmau editor, Barcelona, 2000
111 pàgines / 800 ptes.

En *Retalls de la vida dels jueus*. Barcelona, 1301-Besalú, 1325, Riera dona compte d'aspectes inèdits de la vida quotidiana dels jueus catalans. Gràcies a l'exhumació de dos processos criminals i a les confessions dels testimonis sabem més de la violència que ordia les relacions socials en el si dels calls i de les xarxes de solidaritat i companyonia.

Àngel Casals

L'Emperador i els catalans

Ed. Granollers, Granollers, 2000
512 pàgines / 3.000 ptes.

***L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)* és el resultat d'una tesi doctoral que ha estès la recerca als arxius de Barcelona, Simancas i Madrid, resituant els fets i els personatges en clau històrica. Casals reconstrueix la conflictivitat social del país i els principals elements del debat polític entre les institucions i el monarca.**

Joana Ripollès-Ponsi

i Maria Pau Trayner

Emma de Barcelona

Editorial Mediterrània, Barcelona, 2000
170 pàgines / 2.000 ptes.

***Emma de Barcelona, una dona a l'inici de la història de Catalunya (s. IX-X)* reivindica la figura d'una de les filles de Guifré el Pilós la qual va ser la primera abadesa del Monestir de Sant Joan de Ter. Una dona compromesa i integrada en el seu temps. La presentació del llibre ve a càrrec de la historiadora Eulàlia Duran.**

'Nigra sum, sed formosa'

Aquests darrers dies s'ha parlat molt de l'estàtua romànica de la Mare de Déu de Montserrat, ja que les anàlisis practicades pels restauradors han demostrat allò que els historiadors ja sabíem, és a dir, que la Moreneta no era negra quan va ser fabricada en època romànica. Fins avui no s'ha trobat cap estàtua fosca medieval que sigui anterior a l'època gòtica; la de Montserrat, per exemple, no apareix negra en els documents iconogràfics fins al segle XVI, i la més antiga il·lustració coneguda de la Verge catalana, conservada en el Llibre Vermell de la biblioteca del monestir, datat de finals del segle XIV o de començaments del XV, ens mostra la Verge amb l'infant aollint els peregrins amb la carn de color blanc.

Aquest és exactament el cas del cèlebre Volto Santo de Lucca a Itàlia, o també de la Mare de Déu negra de Le Puy. Un manuscrit de finals del segle XV de la Biblioteca de Viena a Àustria encara la presenta amb les mans de color clar.

Continuen existint moltes teories pel que fa a la raó de les estàtues negres. Per a alguns l'estàtua es va ennegrir a causa del fum de les espelmes o d'accidents de conservació, per a d'altres va ser una decisió voluntària presa a partir de finals de l'edat mitjana. L'explicació més erudita es refereix al *Càntic dels Càntics*, on es pot llegir: *Sóc negra però bonica, filles de Jerusalem;/ com les tendes de Quedar;/ com els cortinat-*

EL TEMPS

ges de Salomó./ No mireu la meva morenor;/ és el sol que m'ha colrat.

La jove pagesa introduïda en els apartaments reials s'excusa de tenir la cara fosquejada pel sol.

A vegades s'ha malinterpretat aquest passatge, car un cos i una cara de noia morena, bronzejada pel sol, no ha estat considerat mai com un signe de refinament o d'estètica positiva fins fa molt

poc temps, durant el segle XX. Abans, la qualitat femenina, la distinció i la bellesa estaven més aviat associades a la blancor. Ésser bruna era sinònim, per a una dona, de pobresa i de senzillesa. Les verges brunes s'haurien acostat, a través del color, a la gent del poble, als més humils. Però, si aquesta interpretació del *Càntic dels Càntics* de Salomó pot justificar el color de la cara de la Verge, no ens serveix per a explicar per què l'infant també ha estat representat fosc, amb cara negra. Fins avui, cap font escrita no ens explica aquest fenomen, totalment envoltat de misteri, ja que encara durant el segle XIX moltes estàtues van ser enfosquides. La de Montserrat, segons els documents

iconogràfics i els resultats de les restauracions, sembla que va passar del color clar al color fosc durant el segle XV o començament del XVI; fruit d'una decisió premeditada de la comunitat. Queda, però, encara per resoldre l'enigma principal: per què es va prendre aquesta decisió?

Xavier Barral i Altet

Sant Jordi, patró de Catalunya

En el Dietari de la Generalitat de l'any 1456 es recull l'acord de la Cort General del Principat de celebrar la festa de Sant Jordi.

En diverses pàgines web podem trobar la llegenda i la història d'aquesta celebració, des dels seus orígens fins a l'actualitat. Les pàgines web són les següents:

- <http://www.gencat.es/palau/cfeta.htm>
- <http://teleline.terra.es/personal/angerod/jordi.htm>
- <http://www.xtec.es/~mdomingo/stjordi>
- <http://www.cinet.es/sant-jordi/web/stjordi.html>

Jesús Castillo

EL TEMPS

"La impremta, com es fa un llibre"

RAFA GIL

Aquesta exposició presenta una gran diversitat d'objectes relacionats amb la impremta, tant maquinària d'impremta com gravats del XIX.

Fins al 30 de maig. Museu Arqueològic. Oliva.

"Jo hi era! Converses amb testimonis de la nostra història"

Aquesta activitat està dissenyada per aprendre història. A més facilita el contacte amb persones que van viure directament la república, la guerra civil, el franquisme i la transició. Fins al 16 de juny, el primer i tercer dissabte de cada mes, de 12 a 14 h. Palau de Mar, Museu d'Història de Catalunya. Barcelona.

EL TEMPS

"Josep Irla. President de la Generalitat a l'exili (1940-1954)"

Josep Irla es va fer càrrec de la presidència de la primera institució catalana des que van executar Lluís Companys el 15 d'octubre del 1940 fins al 1954, quan va ser succeït per Josep Tarradellas.

L'objectiu de l'exposició és entendre que Irla significa la continuïtat entre Companys i Tarradellas. La mostra es divideix en cinc àmbits: els orígens, l'entorn familiar, l'etapa de consolidació política, la presidència de la Gene-

Homenatge a València

La recreació de qualsevol període de la història és pura ficció. I més encara quan la narració dels fets històrics es fa a través de la literatura. La ficció és, però, potser la millor manera que tenim d'acostar-nos a èpoques pretèrites. En aquest sentit, cal agrair a Josep Piera la publicació del CD *El jardí*

Llunyà (Columna Música), en col·laboració amb el grup La Drova i Gregorio Jiménez. No és difícil d'imaginar-se en Josep Piera des del seu cau de La Drova (Barx, Safor), tot just al redós protector d'El Cingle Verd, recreant-se en la vida dels àrabs "valencians" abans que es produís la conquesta cristiana en mans de Jaume I. Això és, pel cap baix, el que ha fet el prolífic escriptor saforenc en *El jardí Llunyà*: recrear i recrear-se en la vida dels àrabs "valencians" a partir del testimoni d'alguns dels millors poetes de Xarq Al-Andalus.

En *El jardí Llunyà*, s'hi distingeixen clarament dos ambients: un primer de

COLUMNA MÚSICA

En el CD *Jardí Llunyà* es poden apreciar els millors poetes de Xarq Al-Andalus.

més jocós en què el poeta retrata, a través dels versos dels poetes àrabs "valencians", la plàcida estada dels senyors de la gleba a les taifes levantines (un temps de sojorn i de bonança, els dies beatífics en què els reis de Xarq Al-Andalus gaudien de la benaurança del clima i la riquesa d'un jardí l'o-

bra del qual havia estat responsabilitat seua: de la saviesa i la intel·ligència civilitzadores d'un poble que va portar a terra de bàrbars el pòsit d'una cultura mil·lenària). I un altre de més fosc: el del dolor per la pèrdua de la terra estimada, el cant malaltís per València, l'enyor des de l'exili en terres estranyes. Un ambient i un dolor que paradoxalment ens remetent a la mediocritat barroera de la realitat política del temps present: "València, ara en mans d'un infidel que n'ha fet llar/ talment un camp de misèries venut per molts traïdors" (Ibn Amira de Xàtiva (1186-1259).

Juli Capilla

ralitat i l'exili. Fins el 27 de maig. Museu d'Història de Catalunya. Barcelona.

Conferència i concert sobre els trobadors.

A les 20 h del 18 de maig se celebrarà una conferència titulada "Repertori de Trobadors", impartida per la professora Carmen Gómez. Acte seguit, a les 20 h, concert "Trobadors" a càrrec de la Capella de Ministrers. El 18 de maig. Museu de la Ciutat. València.

"Xina, cel i terra"

Aquesta exposició és un recorregut cronològic per la història de la ceràmica xinesa des del neolític fins a la dar-

DEBATE

rera dinastia manxú del segle XVIII. El comissari és el prestigiós arqueòleg del Museu Nacional d'Art Oriental de París Jean-Paul Desroches. Fins a l'1 de juliol. Fundació La Caixa-Gran Hotel, Palma.

El Villalonga catalanista

L'escriptor Llorenç Villalonga no va ser ultradretà només a la seva joventut; sempre va donar suport entusiasta al franquisme.

També va practicar l'anticatalanisme fins al final de la seva vida.

Tot i que la seva vinculació franquista no va ser gaire diferent a la d'altres prohoms, Llorenç Villalonga i la seva obra han carregat per sempre l'estigma de la seva inclinació ideològica.

Tradicionalment, i amb menys o més claredat, s'ha donat per bona la idea que Llorenç Villalonga va fer gala d'una ideologia ultradretana fruit dels temps tempestuosos que li tocaren viure, i que la seva adscripció clarament franquista durant la guerra civil va anar-se fent, a mesura que transcorria la seva existència, més matisada, per acabar adoptant algunes actituds, com l'ús del català en la seva obra o el mestratge sobre joves valors de la literatura mallorquina gens sospitosos de sintonia amb la dictadura, que, per dir-ho de qualque manera, *el redimia* del seu passat negre.

D'altra banda, en algunes ocasions també s'ha pogut llegir o sentir a dir a persones relacionades amb Villalonga, que aquella condició tan entusiastament franquista no va ser gaire diferent a la d'altres prohoms de la cultura en aquells anys, i que després han passat per ser referents culturals, mentre que Villalonga i la seva obra han hagut de patir per sempre més l'estigma de la seva inclinació ideològica.

Val a dir que la categoria de l'obra de Villalonga –com passa amb tants d'altres intel·lectuals– res té a veure amb la seva adscripció ideològica voluntària,

permanent i intensa amb el franquisme, però el fet, es vulgui o no, és que Villalonga va mantenir la seva ideologia durant tota la seva vida, una part important de la qual era l'anticatalanisme.

Efectivament, només cinc anys abans de morir, el 1975, Villalonga demostra la seva crepuscular sintonia total amb la decrepita dictadura franquista. Més concretament amb l'anticatalanisme que els jerarques franquistes destil·laven, oposant-se als tímids primers intents normalitzadors de la legislació per ensenyar el català.

La primavera de 1975 el Col·legi d'Advocats de Catalunya havia fet un dictamen la conclusió del qual era que l'ús del català era legítim en els actes oficials i públics. Aquest suport de legitimitat jurídica porta tot d'una tots els sectors democràtics, tots els Països Catalans, a demanar que el català s'empri a les institucions en general i en particular que sigui estudiat a l'ensenyament. El rerefons era el coneixement que el Govern aprovaria possiblement un decret que permetria aquest ensenyament *de las lenguas regionales* a partir del curs 1975-76. L'11 de maig el *Diario de Mallorca* fa una enquesta entre intel·lectuals i polítics balears.

Tots els qui s'adscrivien a posicions ideològiques democràtiques (Francesc de Borja Moll entre els quals) s'oposen a l'anunciat caràcter optatiu i en demanen l'obligatorietat. Els jerarques franquistes (càrrecs com el batlle de Palma, el delegat provincial del Ministeri d'Educació...) accepten únicament la voluntarietat. Com a suport intel·lectual als polítics de la dictadura només hi apareix un nom: Llorenç Villalonga. Fins i tot els bisbes de Mallorca, Miquel Moncades, i el de Mallorca (i administrador apostòlic de les Pitiüses), Teodor Úbeda, feren pública el 16 de juny una declaració titulada "La responsabilitat dels cristians en la promoció de la nostra llengua i cultura", en la qual es mostren partidaris que tant en l'ensenyament com en qualsevol altre àmbit es vagi normalitzant l'ús del català.

Finalment, per a congratulació dels que pensaven com Villalonga, el Govern publicava en el BOE del 15 de novembre l'anomenat Decreto de Lenguas Regionales que preveia incorporar a l'EGB, de forma voluntària, l'ensenyament de les llengües *regionales*.

Miquel Payeras